

מדשן ביתך

גליון
מס' 393

פנינים ורעיונות נפלאים לפרשת השבוע
מאוצרו של הרב יוסף זריצקי שליט"א

בשלה
תשפ"ג

פתחה של תהום, עליו להישמר פן יתבונן יותר מידי, משום שהוא עלול להיכנס למקומות מסוכנים, שסופם נפילה. במצב זה, אין לו לאדם אלא להיות בגדר של "יודום אהרן", לשתוק מבלי לנסות להבין ולרדת לחקרי הדברים.

"ולא נחם אלקים" (י"ג - י"ז)

ולא נהגם. [רש"י]

מביא בספר "מגדנות", ולהפליא שהתיבות "נחם" ו"נהגם" הם אותו מספר - תשעים ושמונה.

"ולא נחם אלקים דרך ארץ" (י"ג - י"ז)

בספר "עלי באר" כתב: הקב"ה לא הנהיג את בני ישראל באופן טבעי כדרך של עולם, שהרי מדרך העולם מים יורדים משמים ולחם עולה מן הארץ, ואילו אצל בני ישראל במדבר היה להיפך, לחם הוריד להם מן השמים, ומים העלה להם מן האדמה.

"ולא נחם אלקים דרך ארץ פלישתים כי קרוב הוא וכו' ושבנו מצרימה" (י"ג - י"ז)

אומר ה"שפת אמת", יציאת מצרים היא שורש כל הגאולות. לכן, גם הדרך שהלכו בצאתם ממצרים, היא סמל לדורות הבאים. "ולא נחם אלוקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא", מן השמים רצו שבני ישראל יידעו לעבור גם בדרכים רחוקות, כדי שיתרגלו לדרכים לא דרכים, זה ישמש להם אחר כך לניסיון במסעותיהם ונדודיהם במשעולי הגלויות המשובשים.

רבי אליהו לאפיאן אומר, לימדה תורה עד כמה כדאי להשקיע בבריחה מן החטא. כדאי היה לבחור בדרך הרחוקה, ללכת דרך ימים ומדבריות, הכל כדי לנתק את הגשר אשר דרכו אפשר לחזור אל החטא. כדאית השקעה של עבודה רבה ועמל קשה, בעקירה מהמצב ומהסביבה שהיו עד כה, כדי לחסום את הדרך חזרה אל החטא ואל סביבתו.

"פן ינחם העם בראותו מלחמה ושבנו מצרימה" (י"ג - י"ז)

איך יעלה על הדעת, שאחרי שעם ישראל הצליחו לצאת ממצרים אחרי כל כך הרבה שנות סבל ירצו לשוב למצרים? אלא, חשש הקב"ה, אחרי שבני ישראל יראו שלא נשאר מכל המצרים עד אחד ושכולם טבעו בים, יכולה היתה לעלות במחשבתם, נחזור חזרה למצרים, למקום מיושב שאנו מכירים אותו, הרי בין כה וכה האדונים שלנו מתו ועברו מהעולם, ונחזור כעם חופשי ולא משועבד. ולכן "ולא נחם אלוקים דרך ארץ פלשתים", להשתחרר מבית עבדים ולחזור לטומאה.

"ויהי בשלח פרעה את העם" (י"ג - י"ז)

כתוב בחז"ל, כי כאשר באו ישראל לצאת ממצרים, לא יצאו אלא ברשותו של פרעה. ומשה רבנו אמר לפרעה "אין אנו יוצאים מכאן עד שתאמר הרי אתם ברשותכם הרי אתם בני חורין" [מובא באור החיים הקדוש פ"ד פס' ח']. ולכאורה מדוע היו צריכים את רשותו? מסביר המשנה למלך בספרו "פרשת דרכים", כתוב בחז"ל, שהרכוש שבנ"י הוציאו ממצרים היה כעין הענקה שמקבל עבד עם שחרורו. ועל הפסוק [דברים ט"ו - י"ד] "הענק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך", דרשו חז"ל בספרי, כי כשם "שאני הענקתי לך במצרים, שנאמר וינצלו את מצרים, אף אתה הענק תעניק לו". וא"כ, הרכוש היה הענקה, וההלכה שהבורח מאדונו אין לו הענקה [קדושין ט"ז:], וכדי לזכות בהענקה היו צריכים לצאת בהסכמה, יציאה ולא בריחה.

"ויהי בשלח פרעה את העם" (י"ג - י"ז)

בספר "מגדנות" כתב, המילה פרעה בגימטריה שלוש מאות חמישים וחמש. כשמשלחים מפרעה את תיבת "עם" שהיא בגימטריה מאה ועשר, נשאר מאתיים ארבעים וחמש, כמניין "רמה", לרמז שעם ישראל יצא מפרעה ביד רמה.

"ויהי בשלח פרעה את העם וכו' פן ינחם העם בראותו מלחמה" (י"ג - י"ז)

הדרך הפשוטה להגיע לארץ ישראל ממצרים, היא דרך הים ולכל אורך החוף עד ארץ ישראל. אבל הקב"ה הנחה את ישראל לכיוון המדבר, ומה הסיבה? "פן ינחם העם". לכאורה זה נראה כעין "התנצלות" על הסיבוב המיותר. שואל רבי מרדכי דרוק, וכי הקב"ה "מתנצל" על אורך הדרך? ומתריץ, ההסבר שאותו מביא כאן הקב"ה, נועד לכל הפעמים הבאות בהן תתעורר שאלה דומה, ומכאן יהיה על ישראל להסיק מסקנות לכל מהלך החיים שיקבע להם בורא העולם. לא פעם רואה האדם דרך כלשהי, והיא נראית לו המתאימה והטובה לו ביותר, אבל כאן בא הקב"ה ואומר: לא, זה אינו המסלול הטוב בשבילך, לך במסלול אחר. הוא אמנם נראה ארוך ומפותל, קשה ומייגע - אבל הוא המסלול הטוב ביותר עבורך.

ובהקשר לכך ראוי להביא את דבריו של רבי יחזקאל אברמסקי, בעולם יש תהומות והרים גבוהים. בשניהם אין האדם רואה את סופם, אבל בעוד בהר גבוה הוא מסוגל להתבונן, גם אם אין הוא רואה את פסגתו, אבל בתהום אין הוא יכול לעשות כן, כי הוא עלול ליפול. על זה אומר דוד המלך [תהילים ל"ו - י'] "צדקתך כהררי א-ל משפטך תהום רבה", כאשר הקב"ה עושה עם בני אדם צדקות וחסדים טובים, הם אינם יודעים מה הם חשבונותיו, אבל מותר להם להתבונן ולהנות מן הצדקות הנעשות איתם - אך "משפטך, תהום רבה", כשאדם נתקל במשפט ה', בדין קשה - הריהו כעומד על

"ויסב אלוקים את העם דרך המדבר ים סוף" (י"ג - י"ה)

מכאן אמרו רבותינו אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, שכך עשה להם הקב"ה שנאמר ויסב אלוקים. [שמו"ר כ - י"ח].

דברי המדרש צריכים ביאור, מה הקשר בין הסיבוב שהקב"ה סובב את עם ישראל דרך המדבר לבין הסיבה? מתרץ בעל ההפלאה בספרו "פנים יפות", בכל ליל הסדר מתגלה האור הגדול שהיה כשיצאו ממצרים, ואם האדם מכווין לבבו ומכין עצמו לכך, הוא מקבל את הביטחון החזק שהיה לעם ישראל ללכת אחרי הקב"ה בארץ לא זרועה, וזאת הסיבה שגם עני שבישראל יכול להסב בליל הסדר, כי הסיבה מורה על דרך חירות ורווחה, ובזה יחזק את בטחונו בה' ויהיה שמח ובטוח בה' שיתן לו כל מחסורו.

ה"חתם סופר" [תלמידו של בעל ההפלאה] בדרשותיו [דרשות חת"ס ח"ב לשנת תקצ"ה עמ' ד"ה יוסב 550], מתרץ, הקב"ה הוציא את ישראל מעבדות מצרים, אך לא רק ממצרים יצאו, אלא אף יצאו לחירות, ולא חירות סתם אלא חירות עולם, כמו שאומרים בתפילת ערבית "ויוצא את עמו ישראל מתוכם לחירות עולם", מהי "חירות עולם"? מלך אפילו שמושל בכל העולם עדיין הוא משועבד לרצונותיו ותאוותיו, ורצונות אלו יכולים להעבירו על דעתו ודעת קונו, וכל עוד שלא שולט על יצרו, רצונותיו ותאוותיו, לא נחשב בן חורין, ובוודאי לא חירות עולם, מיהו בן חורין אמיתי, רשב"י וחבריו, שהיו מופרשים מהעולם הזה. ומכאן אנו למדים שגם עני בישראל, בשעת ליל הסדר, צריך להסב כמלך בגדוד, כי גם הוא לבן חורין יחשב, כי החירות האמיתית היא כמי שמושל בעולם ולא כמי שהעולם מושל בו, ולכן עליו להסב.

"וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים" (י"ג - י"ה)

אין חמושים אלא מזוינים. [רש"י]

יש להקשות איך יתכן שיש מאות אלף איש יפחדו מאלה שרודפים אחריהם, ולמה לא יצאו למלחמה. מתרצים המפרשים, דור יוצאי מצרים היה דור כנוע, דור שבמשך שנים היו עבדים ולא היו מלומדי מלחמה, והראיה, עמלק באו עם מועט, ואילולי תפילתו של משה, היו הורגים בבני ישראל. ומה שנלחמו כשנכנסו לארץ ישראל, הקב"ה, שהוא עושה גדולות ולו נתכנו עלילות, סיבב שמתו כל העם היוצא ממצרים, הזכרים, שאין בהם כח להילחם נגד הכנענים, עד שקם דור חדש שלא ראו גלות והיתה להם נפש אמיצה.

"וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים" (י"ג - י"ה)

אין חמושים אלא מזוינים. [רש"י]

המהר"ם שיי"ק שואל בשם רבו ה"חתם סופר", אם בני ישראל יצאו עם כלי מלחמה, למה הקב"ה לא עשה שיילחמו עם המצרים בכלי נשק וינצחו אותם, ומדוע היה צריך נס שלא בדרך הטבע, לקרוע את הים ולנער את המצרים בים סוף. ומתרץ, מדרך המוסר, שכיון שהמצרים שימשו להם כאכסניה, אינו נכון שישאר בעצמם יעמדו נגד המצרים ללחום בידם כשחרב בידם. ולכן ישנו איסור "לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו" [דברים כ"ג - ה], ובור ששתית ממנו אל תזרוק בו אבן. ולכן גם הציווי כאן שהמים יבקעו והמצרים יטבעו בים, ושהיהודים לא יפגעו בהם.

וחיי עולם נטע בתוכנו, המוסר היהודי הנצחי, הוא שעומד תמיד לנגד עינינו.

"וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים" (י"ג - י"ה)

אין חמושים אלא מזוינים. [רש"י]

שואל החוזה מלובלין, מתי והיכן התגוננו בני ישראל נגד המצרים בנשק, והרי לא נאמר אלא "ויעקבו בני ישראל אל ה'". ותירץ, שעל הפסוק "אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי" כתוב בתרגום "בצלתי ובבעותי", התפילות והבקשות הם בכלי נשק של ישראל, שאותן נשאו והביאו עמם ממצרים.

"וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים" (י"ג - י"ה)

אחד מחמישה יצאו, וארבע חלקים מתו בשלושת ימי האפילה. [רש"י]

כתב בספר "שערי שמחה", פסוקים אלו מלמדים אותנו עד היכן צריך האדם לא לסמוך על עצמו, ולהתרחק מכל דנדוד של עבירה, ושלא יהיה בטוח בעצמו. שהרי במכת חושך מתו שמונים אחוז מעם ישראל, ולכאורה יצאו רק צדיקים גמורים, ובכל זאת, הקב"ה סובב אותם דרך המדבר שמא לא יעמדו בניסיון, אף שהיו צדיקים.

"וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים" (י"ג - י"ה)

בתרגום ירושלמי מובא, שהיו חמושים במצוות ומעשים טובים. שואל ה"באר יוסף", מאיפה היה להם מצוות ומעשים טובים, הלא כתוב [יחזקאל ט"ז - ז] "ואת ערום ועריה", וא"כ לא היה להם מצוות ומעשים טובים. ומתרץ, בתרגום יונתן בן עוזיאל מובא, שכל אחד עלה ממצרים עם חמישה טפלין - ילדים. מה הכוונה חמישה טפלין? אומר ה"באר יוסף" ממצרים עלו רק אחד מחמישה, שהרי ארבע חמישיות מתו במכת חושך, א"כ, על כל משפחה שנשארה שלמה, נשארו ארבע משפחות של יתומים שנלקחו ואומצו ע"י הנותרים, שהרי הילדים לא היו רשעים ולא מתו. נמצא, שכל אחד עלה עם חמישה ילדים - חמש משפחות של ילדים, אחד שלו ועוד ארבע משפחות ילדים של אלו שמתו בימי החושך, נמצא עוד, שאלו שלקחו את היתומים עשו בכך חסד, ונמצא שהם עלו חמושים במצוות וגם בילדים. ולפי פירוש זה, נקבל הבנה מחודשת בפסוק [ירמיהו ב' - ד] "זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה", שהקב"ה זוכר לעם ישראל "זכרתי לך חסד נעוריך", את החסד שלקחו את היתומים מהמשפחות שראשיהן מתו במכת חושך, את החסד עם "נעוריך" את זה הקב"ה זוכר לדורות.

"וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים ויקח משה את עצמות יוסף" (י"ג - י"ה)

י"ה - י"ט

מסמכות שני פסוקים אלו זה לזה למד רבי ישע בר בן הגרי"ז סולובייצ'יק מבריסק, כי כל עיקר חימושם של ישראל לא היה אלא "ויקח משה את עצמות יוסף", שכן במדרש הובא על הפסוק "הים ראה וינוס", מה ראה? ארוננו של יוסף. עצמות יוסף שלקח משה רבנו, הן הן הכלי נשק שהיו לעם ישראל.

"ויקח משה את עצמות יוסף עמו" (י"ג - ט"ו)

מה הפירוש "עמו", מבאר רבי מאיר מונק, חז"ל [סוטה י"ג]. אומרים על הפסוק במשלי [י - ה] "חכם לב יקח מצוות" זה משה רבנו, שכל ישראל התעסקו בביזה, והוא התעסק במצוות, שנאמר "חכם לב יקח מצוות". איזו חכמה יש בהעלאת עצמותיו של יוסף. ועוד קשה, הלא גם בני"י עשו מצווה, שהרי הצטוו לקחת כסף וזהב מהמצרים? וא"כ למה זה מתייחס רק למשה רבנו. אלא שבני ישראל לקחו לעצמם דברים שלא נשארים לעולם ועד, משא"כ משה רבנו לוקח את המצוה גם לעולם הבא עמו, וזו חכמתו.

"ויקח משה את עצמות יוסף עמו" (י"ג - ט"ו)

בפרשת לך לך על הפסוק "וילך איתו לוט" [בראשית י"ב - ד] הבאנו את דברי הגר"א מוילנא לבאר את ההבדל בין אם כתוב בפסוק עמו או איתו, וביאר הגר"א שאם שניהם הולכים בשווה לאותה מטרה כותבים עמו, אבל אם לא הולכים לאותה מטרה אפילו שהולכים יחד כותבים איתו. והנה כשמושה רבנו לוקח את עצמות יוסף, היה צריך לכתוב איתו, שהרי משה יוצא ממצרים לקבל את התורה ולהיכנס לארץ ישראל, ואילו עצמות יוסף עולים בכדי להיקבר בארץ, וא"כ מטרות שניהם שונות זו מזו, ובאמת כשיוסף מבקש שיעלו אותו לשון הבקשה הוא "והעליתם את עצמותי מזה אתכם, וא"כ מדוע כתוב עמו, שאלה נוספת שואל המהרי"ל דיסקין, יוסף מצווה לבני ישראל "והעליתם את עצמותי מזה" מדוע יוסף השתמש דווקא במילה "עצמותי"? אומר המהרי"ל דיסקין כתוב במשלי "ורקב עצמות קנאה" [י"ד - ל] דורשת הגמ' בשבת [ק"ב:] כל מי שיש לו קנאה בליבו עצמותיו מרקיבים וכל מי שאין לו קנאה בליבו אין עצמותיו מרקיבים, יוסף בא לרמוז בזה שאמר דווקא בלשון "והעליתם את עצמותי", כוונתו היתה שיקחו את עצמותיו ומזה יוכח שלא היה בליבו כל קנאה ושנאה על אחיו, ולכן זכה שעצמותיו יהיו שלימות ללא ריקבון וכך יוכלו להעלות את עצמותיו לארץ ישראל.

גם משה רבנו סבל הרבה מאנשי דור המדבר, עד שאמר "האנוכי הריתי את העם הזה" [במדבר י"א - י"ב], וגם אמר "עוד מעט וסקלונני" [שמות י"ד - ז], וא"כ משה רבנו היה צריך לשנוא אותם ולכעוס עליהם, כי שנאה וכעס הם תולדות הקנאה, לכן מספרת התורה "ויקח משה את עצמות יוסף עמו", כלומר משה רבנו לקח את עצמות יוסף עמו כלקח ולימוד איך מגיעים לדרגה שאפילו שמקנאים בך ומערערים על דבריך בכל זאת אינך חש בלב כל שנאה לאותם אנשים עד לרמה כזו שעצמותיו לא ירקיבו, וזה הפשט "ויקח משה את עצמות יוסף עמו" באותה מטרה להגיע לדרגת שלימות כזו של אהבה אף לאלו שלוחמים כנגדך.

"ויקח משה את עצמות יוסף עמו" (י"ג - ט"ו)

על הפסוק הזה אומרת הגמרא במסכת סוטה [י"ג ע"א] "בא וראה כמה חביבות מצוות על משה רבנו, שכל ישראל נתעסקו בבזה (ביות מצרים), והוא נתעסק במצוות, שנאמר: "חכם לב יקח מצוות", והיינו שמושה רבנו עסק בעצמותיו של יוסף. והקשה בספר "תנובות יהודה", וכי מעשה זה מלמד על חכמה? הלא הוא מלמד על חסידות, על יראת שמים ואולי על אהבת ה', אך מה הקשר בין מעשה זה לחכמת לב?

מסופר בגמרא במסכת תמיד [י"ב ע"א], על עשרה דברים ששאל אלכסנדרוס מוקדון את זקני הנגב. אחת השאלות היתה: "מיהו הנקרא חכם? והשיבו לו: "איזהו חכם הרואה את הנולד". ומבאר שם רש"י, שהמבין מלבו אלו קורות עתידות לבוא כדי להזהר מהן, הוא הנקרא חכם. ועל פי הדברים הללו, כתב בספר "ילקוט הגרשוני" ליישב את קושיית ה"תנובות יהודה". מהי חכמת הלב של משה רבינו? חכמה של "חכם הרואה את הנולד", כלומר שמבין את העתיד ויודע להערך לקראתו. והרי אמרו חז"ל [אבות - ט]: "שבשעת פטירתו של אדם, אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות, אלא תורה ומעשים טובים בלבד". לפיכך, משה שראה את העתיד, וכפי שאמר הפייטן [תפילת מוסף לימים נוראים] "אדם יסודו מעפר וסופו לעפר", הבין כי עליו להצטייד במצוות אשר ילווהו בעת פטירתו לעולם האמת. ומאחר שהוא ראה את הנולד נקרא חכם, וזהו שאמרו עליו: "חכם לב יקח מצוות".

"ויקח משה את עצמות יוסף עמו" (י"ג - ט"ו)

הגמ' בסוטה [דף י"ג]. אומרת, אמר לו, יוסף יוסף, הגיע העת שנשבע הקב"ה שאני גואל אתכם, והגיע השבועה שהשבעת לעם ישראל. אם אתה מראה את עצמך מוטב, ואם לאו אנו מנוקין משבועתך. והגמ' שם אומרת, מנין ידע משה מקום קבורתו של יוסף? מתרצת הגמ', התחיל משה צווח יוסף יוסף, הגיעה השעה שאמרת "פקוד פקוד אלוקים אתכם", מיד נתנדנד הארון ולקחו משה.

שואל ה"אמרי אמת", מדוע היה צריך לשכנע את יוסף שיסכים לצאת. ומתריך, יוסף ידע שהגלות נגזרה על ארבע מאות שנה, ולא ידע שהשי"ת הקדים את גאולתם, לכן היה צריך לבקשו שלא יעכב גאולתן של ישראל ויתגלה אליהם.

שואל ה"בית הישראל", בגמ' בברכות [י"ט:] מבואר, שהנשמות יודעות בקבר מה נעשה בעולם, וכמו שכתב רש"י על הפסוק "וירעו לנו המצרים ולאבותינו" [במדבר כ' - ט"ו], מכאן שהאבות מצטערות בקבר כשפורענות באה על ישראל, וכ"ש בדבר טוב בוודאי שיודעים. ותריך, שבדברי הימים [א' - ד' - כ] ובשמו"ר [כ' - י"א] כתוב, שבני אפרים יצאו שלושים שנה לפני הזמן, והרגום אנשי גת. לכן, גם עכשיו פחד יוסף שמא הם טועים בחשבון, וחשש שמא עוד הפעם יהיה טעות כמו שקרה עם נכדיו. ורק אחרי שמושה רבנו אמר לו שהצטוו מהקב"ה, אז הסכים לצאת.

"ויקח משה את עצמות יוסף עמו" (י"ג - ט"ו)

הגמ' בסוטה [י"ג]. אומרת: בוא וראה כמה חביבות מצוות על משה רבינו שכל ישראל נתעסקו בביזה והוא נתעסק במצוות שנאמר "חכם לב יקח מצוות". שואל ה"אמרי אמת", מהו הלשון "מצוות" בלשון רבים, הרי התעסק רק עם מצוה אחת, לקחת את עצמות יוסף? ותריך על פי הגמ' בסוכה [כ"ה]. על הפסוק "ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשות הפסח" ואמר להם הקב"ה לעשות פסח שני, ואנשים אלו היו נושאי ארונו של יוסף, וא"כ, מצוה זו של לקחת עצמות יוסף הביא לעוד מצוה של פסח שני, ולכן כתוב בלשון רבים - "חכם לב יקח מצוות".

"ויקח משה את עצמות יוסף עמו" (י"ג - י"ט)

ואת בטחונו שיצליח, תלה בהישארותו של האליל הממונה על הכסף - בעל צפון, אשר יתבע את עלבונם על הכסף, הזהב ושאר הרכוש שנלקח שלא כדין. לכן נשאר דווקא בעל צפון, שהמצרים נתנו בו מבטחם כאשר רדפו אחרי בני"י כדי להחזיר את ממונם. וא"כ, הוא זה שגרם להם לרדוף אחרי ישראל, ולכואב על עונשם בתוך הים.

"ללכת יומם ולילה" (י"ג - כ"א)

אומר רבנו בחיי, מרוב זרזותם לקבל את התורה ביום החמישים, היו ממהרים את דרכם והיו הולכים "יומם ולילה", לא כשאר הולכי דרך, שהם יגיעים ביום ונחים בלילה.

"לא ימיש עמוד הענן ועמוד האש לילה לפני העם" (י"ג - כ"ב)

מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן, שעד שלא ישקע זה עולה זה. [רש"י]

שואל הרב מבריסק, המילה מגיד, פירושה שדבר זה נרמז בפסוק, היכן זה נרמז. ולכאורה אפשר גם לומר, שהסתלק עמוד אחד בו ברגע שבא עמוד אחר ולא היו ביחד אפילו לרגע. ומסביר, שלכאורה יש שתי מילים בפסוק שנראות כמיותרות - "לפני העם". מה ההוספה שעמוד האש לא משו מלפני העם? אלא שבגמ' בשבת [ל"ה:] ישנה דעה שבין השמשות כהרף עין, זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו. וא"כ, סתם אדם לא יכול לשלוט בדבר המתחלף כהרף עין, אבל בחילוף המשמרות של עמוד האש ועמוד הענן, כתוב "לפני העם", ללמד שכל אחד יכל לראות את חילופי המשמרות, וא"כ מוכח שאחד משלים את חברו. שאם זה היה נכנס וזה יוצא כהרף עין ללא רווח זמן כלשהו, לא יכלה עין אדם לראות זאת, ואם כתבה התורה "לפני העם" וסיפרה כי יכלה עין העם לעמוד על כך, משמע כי היו משלימים זמן מה זה לזה.

"דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירות" (י"ד - כ)

רבי משה מקוברין אמר: משה נצטווה לדבר את בני ישראל לעשות תשובה - "וישבו", ועיקרה של התשובה, לעשות חנייה על ידי הפה, שלא לתת לפה יותר מדי חירות.

"לפני בעל צפון נכחו תחנו על הים" (י"ד - כ)

הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותם שיאמרו קשה יראתן ועליו פירש איוב משגיא לגוים ויאבדם. [רש"י]

אם רצה הקב"ה לשייר אחד מאלוהי מצרים כדי להטעותם, למה שייר דווקא אליל זה ולא אחר. מתרץ ה"בלי יקר", למצרים היו הרבה אלילים, שבאמצעותם היו עובדים להרבה מזלות. המיוחדות של בעל צפון, שהמצרים חשבו כי ממנו יושפע להם עושר וזהב, וכך גם נקרא "בעל צפון", שהעושר מיוחס אל רוח צפון, וכמו שכתוב באיוב [ל"ז - כ"ב] "מצפון זהב יאתה". לאחר שעזבו בני ישראל את מצרים, התעורר הכעס בליבו של פרעה על הממון אשר נלקח, לפי דעתו, שלא בצדק ושלא כדין. ומשבא לכלל כעס, החליט לרדוף אחרי ישראל כדי להוציא את הממון שנלקח,

"דבר אל בני ישראל וישבו וכו' וידעו מצרים כי אני ה'" (י"ד - כ - ד)

כותב ה"אבן עזרא", כשכתוב בפסוק "וידעו מצרים", הכוונה היא למצרים הנשארים גם הטובעים לפני מותם.

בספר "לתתך עליון", לומד מדברי ה"אבן עזרא" מוסר השכל גדול. הקב"ה משנה את הטבע וקורע את הים, ומה התכלית? שידעו המצריים, שניות לפני מותם שיש אלוקים שופט בארץ! ואם בשביל המצריים הרשעים שווה היה להקב"ה לשנות את הטבע שייגיעו רגע אחד להכרה באמונה, אם כן יהודי מישראל שמושתדל לעשות חובתו בעולמו, כמה יקר עבורו כל רגע בחיים, בו יוכל להגיע להכרה יותר גבוהה באמונה. ואם בשביל גויים רשעים היה שווה להקב"ה לשנות סדרי הטבע, כמה חביב לפניו יתברך שיהודי מאמין מתבונן באמונה ומגיע להכרה יותר ברורה באמונה והשגחה. המתבונן בידיעה זו, יתמלא עידוד וחיוק בהתבוננות באמונה בכל רגע מימי חייו.

"וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו" (י"ד - ד)

שואל הרב שך, מובן שאת פרעה וחילו הקב"ה חזק את ליבם, וכמו שכתוב "וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם - אבל על עמו לא היתה גזירת חיוק הלב, והם הרי כבר ראו את כל המכות שקיבלו, ופרעה גם משכם בדברים ואמר להם, לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום, בואו עמי [רש"י להלן פסוק ו], וא"כ איך התפתו ללכת אחריו. ותירץ, מאז ומעולם בדמגוגיה זולה פיתו אנשים, ואין כל חדש תחת השמש.

סיפר הרב שך, ברוסיה חי יהודי בשם לב טרוצקי, אותו טרוצקי היה נואם בחסד עליון, ובנאומיו הטיף לקומוניזם. וכשכבשו הבולשביקים את סלוצק, קראו לאסיפת עם, ועוזרת הבית של רבי איסר זלמן מלצר דודו של הרב שך, שהיתה נערה יתומה עניה, הלכה לאסיפה. חזרה משולהבת מנאומיו של טרוצקי, והצהירה שמעכשיו היא נמנית על הקומוניסטים. ביקש ממנה ר' איסר זלמן לשמוע מה הוא אמר, ובמה השתכנעה. ענתה בלהט, לא הבנתי כלום, אבל היתה זו אמת לאמיתה.

"ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו" (י"ד - ה)

ה"חתם סופר" מבאר פסוק זה על דרך הדרוש "ויוגד", הוגד לפרעה שהגלות נקבעה לארבע מאות שנה ויצאו קודם זמנם רד"ו שנים, שהוא בגימטריה "ברח", וזהו "כי ברח העם", ולכן "ויהפך לבב פרעה ועבדיו", כי אמרו, אנחנו גרמנו שיצאו קודם זמנם, כי ע"י שהשתעבדנו בהם בפרך,

שמתו, "וחמושים עלו בני" - אחד מחמושיה, שארבע חלקים מתו בשלושת ימי אפילה, אבל פרעה לא ידע על כך, וחישב את מספרם לשלוש מליון, ולכן שלח שש מאות רכב בחור.

"והנה מצרים נוסע אחריהם" (י"ד - י')

בלב אחד כאיש אחד. [רש"י]

שואל רבי יצחק הוטנר, לקמן כתוב (י"ט - ב) "ויחן שם ישראל כנגד ההר", כתב רש"י כאיש אחד בלב אחד - מדוע אצל המצרים אומר רש"י בלב אחד כאיש אחד, ואילו אצל ישראל כאיש אחד בלב אחד? ומתריץ, כאשר מדברים על אדם אחד, גם ידו הימנית וגם ידו השמאלית שייכים לו. ולכן כל מה שיד ימין רוצה, ממילא רוצה גם ידו השמאלית. לעומת זאת כשמדובר בשני אנשים, אז כל מה ששני אנשים נפרדים משתפים פעולה יחד, זה מכיון שמטרה אחת משותפת להם. זהו ההבדל המהותי בין יהודי לגוי. היהודים במהותם הם עם מאוחד, וגם כשהוא רבים, נקראים נפש, ממילא אפשר לומר עליהם, "ויחן שם ישראל", מדוע, כי הם איש אחד, וכל יחיד ויחיד מהם הוא כיד ימין ויד שמאל של גוף אחד, שיש להם רצון אחד, וזהו בלב אחד. אבל אצל הגויים, הם תמיד כפירוד - "לתאוה יבקש נפרד", והפסוק קורא להם "נפשות", לכן כשהם נוסעים כתוב בלשון "יחיד" - "והנה מצרים נוסע" כי יש להם מטרה אחת, וזה שמאחד אותם, רדיפה אחר ישראל, וא"כ אצלם ע"י לב אחד נעשים איש אחד.

ובדרך דומה אפשר להסביר. השורש אצל אומות העולם הוא פירוד במהותם, אין רעיון מאוחד, אלא שלפעמים בשביל איזו מטרה - לרוב שלילית - נקמה, מלחמה, הם מתאחדים. אז בלב אחד, ונעשים כאיש אחד. הבלב אחד עושה אותם כאיש אחד. אבל בני"י, שורשם הוא איחוד, קל אחד, ותורה אחת מאחדים ומקשרי אותם, אלא כשאין הלב והרצון, בא הפירוד, ולכן ל"איש אחד" יש צורך בלב אחד.

"מה זאת עשית לנו" (י"ד - י"א)

צריך ביאור, וכי חשבו שמשה רוצה להמיתם? ועוד צריך ביאור, למה טענו על משה, וכי היה שייך לחשוב שמשה עשה מעצמו את כל הדברים? מתריץ רבן של ישראל מרן רבי אהרן לייב שטיינמן זצוק"ל, אכן כך המציאות, שאנשים ממורמרים טוענים טענות שאין בהן ממש.

"כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר" (י"ד - י"ב)

עם ישראל שהו במצרים בסה"כ מאתיים ועשר שנה כמניין רד"ו. מתוכם הם עבדו בפרך במשך שמונים ושש שנה מלידתה של מרים, ולכן נקראה מרים כי אז החלה המרירות מצד המצרים. אומר ה"בן איש חי" בספרו "אדרת אליהו": המילה 'לנו' עולה בגימטרייה שמונים ושש, ועם ישראל אומרים למשה רבנו, "כי טוב לנו עבוד את מצרים", כלומר לא רק שהיה לנו טוב במצרים בשנים שקודם השעבוד, אלא אפילו ב-שמונים ושש שנות השעבוד הקשה, היה לנו יותר טוב מאשר למות כך במדבר הזה.

קושי השעבוד השלים לארבע מאות שנה. וזה הפירוש "כי שלחנו את ישראל מעבדנו", ע"י שהעבדנו אותם קשה, אנחנו גרמנו לשילוחם, וזה לא היה בריחה שלא בזמנו אלא שילוח גמור.

"ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שילחנו את

ישראל מעבדנו" (י"ד - ה')

שואל רבי יואל מסאטמאר, בספרו "דברי יואל", הרי מתחילה לא שלחו מדעתם ומרצונם את ישראל, אלא רק לאחר שהכה ה' אותם במכות, ואם כן לא שייך הלשון 'ויהפך' - דלא היה באמת שום הפיכה? ועוד צריך ביאור, איך לא יראו המצרים להמרות את פי ה' ולרדוף אחריהם ולהחזירם, וכל זאת אחר כל המכות שקיבלו. ועוד צריך ביאור, רש"י פירש שהטעם שנהפך ליבם הוא: 'בשביל ממונם שהשאלום', וגם זה צריך ביאור - וכי ממונם חביב עליהם יותר מגופם, ואיך ננסו בסכנת הגוף בשביל ממונם? ועוד, הרי מפורש בפסוק טעם אחר לסיבת הרדיפה ולא משום ממונם שהשאלום?

ותירץ עפ"י דברי הגמ' [בבא בתרא י:]: דאסור לקבל צדקה מן הנכרים, ולמדו זאת מדכתיב [ישעיהו כ"ז - י"א] 'ביבש קצירה תשברנה', ופירש"י [ב"ב שם] 'כשתכלה זכות שבידן וייבש לחלוחית מעשה הצדקה שלהן, אז ישברו'. ולפי"ז אם מקבלים מהם צדקה נותנים להם חיות וזכות חדשה.

על דרך זו יש להסביר טעותו של פרעה, אף שהוכה במכות נוראות עד שהוכרח לשלחם, חשב שנענש משום חוסר זכותו, אבל לאחר שהשאלו לישראל כלי כסף וזהב, ושמלות, סבר שמעתה נתווספו לו זכויות והם יגנו עליו מעונשים ויסורים. וזה שכתוב ויהפך לבב פרעה וגו' מה זאת עשינו כי שילחנו את ישראל מעבדנו, ופירש"י: בשביל ממונם שהשאלום, ר"ל זהו טעם שנהפך ליבו לרדוף אחריהם, כי סמך שבזכות צדקה זו ינצל מן העונשים.

"ויקה שש מאות רכב בחור" (י"ד - ז')

המהר"ם שייף מסיים את אחד ממכתביו בפסוק זה, ומביאו בצורת חידה - וכך פתרונה. "ויקה שש", אם תקח שש, מאות- מאות המילה רכב, שהיא בגימטריה מאתיים עשרים ושתיים, נשאר "בחור", בגימטריה מאתיים ושש עשרה.

"ויקה שש מאות רכב בחור" (י"ד - ז')

מדוע דווקא שש מאות? החיד"א ב"פני דוד" כתב, שלפרעה היתה ידיעה גדולה בכישוף וכוחות הטומאה, וכנגד שש מאות אלף של ישראל, לקח מספר כזה להילחם עמם.

הגאון רבי חיים רפפורט מסביר בטוב טעם. התורה אומרת "איכה ירדוף אחד אלף ושניים יניסו רבבה", הפסוק הזה מדבר כשהאויב מתגבר על ישראל, נמצא שעל כל רבבה צריך שניים, ולפי חשבון זה, בני"י כשיצאו ממצרים היו שישים ריבוא, וא"כ פרעה היה צריך לרדוף במאה ועשרים רוכבים, אלא שבאמת היה מספר בני ישראל במצרים פי חמישה, כולל אלו

"התייצבו וראו את ישועת ה'" (י"ד - י"ג)

"ויאמר משה וגו' כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם וגו' ה'

ילחם לכם ואתם תחרישון" (י"ד - י"ג - י"ד)

לכאורה יש להבין למה סיבב הקב"ה שהמצריים טבעו בים סוף, ולמה לא הטביעם במצרים בנילוס, והלא "במקום המשפט שם הרשע" [קהלת ג' - ט"ז], ועל ידי נילוס חטאו, שזרקו את בניהם ליאור, ושם היה ראוי להענישם.

מתרץ ה"חתם סופר", אמרו חז"ל [ברכות נ"ד]: "הרואה מעברות הים צריך לברך ברוך שעשה נס לאבותינו במקום הזה", ורצון השי"ת היה שיהיה הנס במקום שיוכלו ישראל לבוא שם כדי שיעלה הנס לפנייהם לזיכרון בימים הבאים, ולארץ מצרים הלא צוה ה' "לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד" [דברים י"ז - ט"ז], ולא יוכלו לראות מקום הנס, לכן הענישם בים סוף שהוא חוץ לארץ מצרים, כי שם יוכלו ישראל לחזור ולברך על הנס.

וזהו שאמר להם משה רבינו כאן: "התייצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום", היינו לאחר שיצאתם מגבול מצרים, "כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו" - אין אתם רשאים - "לראותם עוד עד עולם", ואם כן אפשר ש"ה' ילחם לכם ואתם תחרישון", בתמיה, ולא תברכו על הנס לדורות עולם?! ולכן טובעו בים סוף ולא בנילוס.

"ה' ילחם לכם ואתם תחרישון" (י"ד - י"ד)

כתוב במכילתא לא בשעה זו בלבד ילחם לכם, אלא לעולם ילחם לכם כנגד אויביכם. מבאר ה"משך חכמה", כוננת המכילתא שלא דווקא בשעה זו, כאשר בפנים טענה צודקת, כי הרי הוצאתיכם ממצרים והולכתיכם למדבר וחייב אני איפוא להושיעכם - כי אם אפילו בשעה של "ואתם תחרישון" - כאשר תהיו נאלצים להחריש מבלי למצוא מילים בפנים, לאחר שתהיו חוטאים לפני ולא תוכלו לומר אלא: "לך ה' הצדקה ולנו בושות הפנים" - גם אז אלחם לכם נגד אויביכם ואצילכם מידהם...

"ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו" (י"ד - ט"ו)

אומר ה"אור החיים", "מה תצעק אלי", תפילה לבדה לא תועיל, שהרי מידת הדין טוענת אלו ואלו עובדי עבודה זרה. "דבר אל בני ישראל ויסעו", וזכות מסירות נפשם תגבר מידת הרחמים וייקע לפנייהם הים.

"ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו" (י"ד - ט"ו)

רבי דוד סולוביצ'יק מעיר הערה נפלאה, כל חניוניהם ונסיעותיהם של בני ישראל, היו כמובן על פי ה': ויש לדון, האם מסעם בתוך הים ביבשה גם נכלל בתוך המסעות, או לא. אמנם, זה מפורש בפרשת אלה מסעי, בהתחלה [ל"ג - ב'] כתוב "ויכתב משה את מוצאייהם למסעיהם על פי ה': ואלה מסעיהם למוצאייהם", שכל סדרי המסעות נחשבו שהיו על פי ה'; ומיד בהמשך נאמר "ויסעו מפי החירות ויעברו בתוך הים המדברה וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה", א"כ מפורש שגם מה שעברו בתוך הים, ג"כ נכלל בתוך המסעות.

לפי"ז יש לפרש את דברי ה' אל משה "מה תצעק אלי", כלומר, מה אתה צועק אלי, הרי יש לך סדר מסעות, וההליכה בתוך הים היא חלק בלתי נפרד מסדר המסעות, וא"כ "דבר אל בני ישראל ויסעו". ואפילו שידיעה זו

לכאורה, די היה שיאמר משה לישראל: "ראו את ישועת ה'", ומדוע הקדים והורה להם: "התייצבו"? מתרץ רבי חיים מרדכי קאטץ ראש ישיבת טלז - קליבלנד: אם אדם יעמיק ויתבונן סביבו, יגלה שבכל יום מתרחשים עמו נסים רבים עד אין תכלית. ורק מפני שאינו נותן לב להתבונן, אין הוא מכיר בכך, וממילא אינו מודה על נסים אלו. על כך כבר רמז דוד המלך בתהלים [צ"ב - ו - ז]: "מה גדלו מעשיך ה' וכו' איש בער לא ידע", ועוד אמרו חכמים [גדה ל"א]: "אפילו בעל הנס אינו מכיר בניסו".

מסתבר אפוא כי גם נס כה גדול כקריעת ים סוף יכול היה לחלוף על בני ישראל מבלי שיעמדו על עוצמת גודלו והקפו. לכך הקדים והורה להם משה: "התייצבו" - עמדו והתבוננו, כי רק כך "ראו את ישועת ה'" - על כל היקפה ופרטיה, ותוכלו להודות על כך כדבעי.

"התייצבו וראו את ישועת ה'" (י"ד - י"ג)

בקריעת ים סוף היו ישראל מוקפים מכל הצדדים, ים סוף, מדבר, חיות רעות ופרעה. אומר רבי חיים ברים, בני ישראל חשבו שזה מצב של חושך, היה נראה לעיניים שזה המצב הכי גרוע שיכול להיות, אין הצלה, הכל אבוד. אבל בשמים היה כבר "שביעי של פסח", המפות הלבנות היו כבר פרוסות, אורו של שביעי של פסח הופיע כבר! כן הוא בהרבה דברים, חושבים שהמצב עכשיו הוא הגרוע ביותר שיכול להיות, מצב של חושך, אבל בשמים מסתכלים אחרת, מפות לבנות צחות פרושות כבר, השמחה כבר נמצאת. כאשר יודעים שהכל מהקב"ה לטובתנו, אז אין צריך לפחד, רק להתפלל לה' המצפה ומתאוה לתפלתנו.

"התייצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם" (י"ד - י"ג)

כתוב במדרש [מדרש תהלים ל"ו - ז], כי גאולה הנעשית בידי שליח - יכולה להתבטל, אבל גאולה הנעשית בידי הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו - קיימת לעולם. כותב ה"בני יששכר" [מאמרי ניסן מאמר ד' דרוש ז'] כי לכך רמז משה לישראל: "התייצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם" - בכבודו ובעצמו, ובכך תהיו בטוחים כי - "לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם". ומטעם זה תיקנו חכמים בנוסח תפילת ערבית: "ויוצא את עמו ישראל מתוכם לחירות עולם".

"כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם" (י"ד - י"ג)

בגאולת מצרים עם ישראל נגאלו אף שמצד מצבם הרוחני לא היו ראויים לכך [ויק"ר כ"ג - ב'] כידוע שעם ישראל היו שקועים במ"ט שערי טומאה. אומר רבי יהונתן אייבשיץ בחיבורו "תפארת יהונתן": כל זה בגאולת מצרים, אבל בגאולה העתידה כתוב במדרש [מדרש תהלים ק"ו - ט] שעם ישראל לא יגאלו אלא ע"י תשובה ותפילה, לפיכך הדגיש להם משה: דעו כי באופן "אשר ראיתם את מצרים היום" - נופלים לפניכם מבלי שהייתם ראויים לכך, "לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם", זה לא יהיה עוד, כי לעתיד לבוא לא תגאלו אלא בתשובה ובתפילה.

עצמה, שגם מסעם בתוך הים ביבשה שנכלל בסדר המסעות, נתחדשה למשה עכשיו, מ"מ את זה עצמו אמר לו הקב"ה שזהו מסדר המסעות על פי ה', וע"כ "דבר אל בני ישראל ויסעו".

"ויאמר ה' אל משה מזה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו" (י"ד - ט"ו)

מסביר ה"דברי חיים" מצאנו, משה רבנו היה עניו מכל אדם, והביטוי "מה" מראה על גודל הענווה של משה רבנו. שהרי הוא קרא על עצמו "ונחנו מה", וכעת כשבני ישראל בצרה ולא היה שום דרך להינצל, ולא היה להם על מי לסמוך, רק על משה רבנו שיושיעם. אולם, משה רבנו לגודל ענוותנותו, לא החשיב את עצמו, וחשב שהוא לא יכול לעמוד ולבקש רחמים על ישראל, ומען מי אנוכי שאוכל לעזור? עונה לו הקב"ה "מה תצעק אלי", מידת הענווה שאתה נוהג בה - "מה", היא טובה כשאתה צועק אלי בדברים שנוגעים אליך, אבל עכשיו, "דבר אל בני ישראל ויסעו". עכשיו זוהי לא צרה פרטית שלך, אלא צרה כללית של עם ישראל, והזמן אינו מתאים לנהוג בענווה. אדרבה, עכשיו הזמן להראות לישראל שבכוח התפילה שלך אתה יכול להושיעם, ולכן תגיד "דבר אל בני ישראל ויסעו"...

"מה תצעק אלי" (י"ד - ט"ו)

שואל ה"שפת אמת", מדוע באמת צעק משה אל ה', כלום לא ידע שהקב"ה ימלא את הבטחתו וינחיל למצרים מפלה על הים? אלא, כל כך גדולה היתה אהבת ישראל של משה, שבראותו את צערם של ישראל לא יכל יותר להתאפק וצעק ממעמקי ליבו.

רבי ישראל סלנטר מתרץ, על חשבונם של ישראל אין להיות בעל בטחון. ובכתבי האר"י כתוב, "מה תצעק אלי" ר"ת "אמת", שהאמת צעקה מפיו של משה רבנו.

"דבר אל בני ישראל ויסעו ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעהו" (י"ד - ט"ו - ט"ז)

לכאורה, המילה "ואתה" נראית כמיוותרת, שהרי די היה לומר "הרם את מטך". בספר "טללי אורות" מובא הסברו של האדמו"ר מנאבוב זצ"ל על כך: מסופר בחז"ל על חנניה מישאל ועזריה, שהיו מוכנים למות על קידוש ה' ולא להשתחוות לפסל הזהב של נבוכדנצר. הם נכנסו לאש על דעת שימותו ולא ידעו שהקב"ה יצילם. אילו היו נכנסים לכבשן האש בידעה שהקב"ה יציל אותם, לא הייתה זו מסירות נפש אמיתית. כאשר עומד אדם בפני ניסיון של מסירות נפש על קידוש ה', חייב הוא למסור את נפשו בפועל ממש, לא רק אם ידוע לו שהקב"ה יציל אותו. כאשר עמדו ישראל ליד ים סוף, היה קטרוג גדול על עם ישראל. השר של מצרים היה מקטרג ואומר: "הללו עובדי עבודה זרה, והללו עובדי עבודה זרה", ורצה הקב"ה להציל את ישראל על ידי שיהיו מוכנים למסור את נפשם, ובוזה תהיה להם זכות להינצל.

אם בני ישראל היו יודעים מראש שיקרע להם הים - לא הייתה כאן מסירות נפש. לכן אמר ה' למשה: "דבר אל בני ישראל ויסעו" - להם תגיד שיכנסו לים. הם לא ידעו על הנס הצפוי, ויכנסו במסירות נפש. כך תהיה להם הזכות ונטה את ירך... - רק לך אני מגלה, שבאמת אציל אותם בנס גדול.

"ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעהו ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה" (י"ד - ט"ז)

כשמתבוננים בפרשת קריעת ים סוף, רואים דבר מופלא. הקדוש ברוך הוא היה יכול לקרוע את הים וליבש אותו לבדו, ללא 'עזרתו' של משה רבנו. וכמו שמצינו במכת בכורות שהיתה לא על ידי מלאך, לא על ידי שרף ולא על ידי שליח, אלא על ידי הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו.

אבל כאן, בכל זאת, הקדוש ברוך הוא מבקש ממש משה רבנו: "ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעהו ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה", ואכן כך היה: "ויט משה את ידו על הים ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה ויבקעו המים, ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה".

וקשה, הרי הקב"ה הוא שקרע את הים ואם כן מדוע מצווה ה' על משה "ונטה את ירך על הים ובקעהו"? מתרץ רבי ניסים יגן, טמון כאן סוד עמוק ונפלא. אם נשאל אדם פשוט מי גדול יותר - איש או מלאך? ודאי שיאמר שהמלאך גדול יותר.

אך האמת היא, שמלאך אינו יכול לעשות כלום ללא רצון ה', אין לו בחירה. הוא לא יכול לבנות או להחריב, אלא אם קיבל על כך ציווי. מלאך, רק מבצע שליחות. שום מלאך, גדול ככל שיהיה, אינו עושה דבר מעצמו.

אבל לאדם צדיק יש יכולת לבנות ולהרוס, להחיות ולהמית. "צדיק מושל יראת אלקים" [שמואל ב', כ"ג - ג] - הקדוש ברוך הוא גוזר גזירה והצדיק מבטלה!

אכן, הקדוש ברוך הוא היה יכל ליבש את הים, אבל הוא רצה ללמד אותנו את כוחו של הצדיק, שהטבע נרתע מפניו! לכן אמר למשה: איך צריך לעזרתי ולא לעזרת המלאכים. אתה בעצמך תקרע את הים! [וע"ע להלן פסוק כ"א בדבריו של רבי יעקב ניימן].

"ולא קרב זה אל זה כל הלילה" (י"ד - ט"ז)

"אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב: 'ולא קרב זה אל זה כל הלילה'? ביקשו מלאכי השרת לומר שירה, אמר הקדוש ברוך הוא מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה?!" [מגילה י'].

יש להקשות מדוע, אם כן, לבני ישראל הותר לומר שירה? מתרץ רבי אורי שרגא פייבל טויבש, רבה של יאס: [שו"ת אורי וישעי סי' קל"ה] אין כוונת הגמרא לומר שלמלאכי השרת לא הותר לשורר באותו היום כלל. אלא שעד קריעת ים סוף היו המלאכים מקדימים שירתם לישראל, ומעת שמסרו ישראל נפשם להיכנס לים בדבר משה, וכפי שאמרו במדרש [שמו"ר כ"א - ט]: "לא נקרע להם הים עד שבאו לתוכו עד חטמון", נקבע כי יקדימו ישראל שירתם לשירת המלאכים. וכלשון הגמרא [הולין צ"א]: "אין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה". "בקשו מלאכי השרת לומר שירה" - כדרכם לפני עם ישראל, "אמר הקדוש ברוך הוא מעשי ידי טובעין בים" - ישראל קפצו לים טרם נבקע, "ואתם אומרים שירה" - לפניכם!?

ה"פרדס יוסף" מתרץ, המלאכים רצו לומר שירה בשעה שהמצרים טבעו אבל עדיין לא מתו, ואם היו חוזרים בתשובה, היו ניצולים, ולכן עדיין לא

שייך לומר שירה, אבל לאחר שהמצרים מתו אפשר לומר שירה, וזו השירה שאמרו ישראל.

עוד יש מתרצים, כי ישראל היו שרויים בדין, כמו שכתוב במדרש הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, ואפשר מלך ישב על כיסא דין ויגידו שירה? אבל אחרי שהתגברו הרחמים "ויושע ה'", "אז ישיר..."

רבי אשר וויס בספרו "מנחת אשר" מתרץ, בני ישראל לא "ביקשו", אלא שירת הים התפרצה מעצמה מפייהם.

"ויש משה את ידו על הים וכו' ויבקעו המים" (י"ד - כ"א)

הים ראה ויגוס, מה ראה? ברייתא דר' ישמעאל. [מדרש פליאה].

בספר "קהלת יצחק" מביא בשם רבי יוסף אב"ד סלוצק ששאל כלפי הים כתוב "הים ראה ויגוס" שהוא לשון עבר, ואילו על הירדן כתוב הירדן "יסוב לאחור" שהוא לשון עתיד, היה צריך לכתוב הירדן נסב לאחור ג"כ בלשון עבר? אלא הפירוש הוא, הים ראה שירדן עתיד ליסוב לאחור מפני יהושע, ונשא הים ק"ו בעצמו, ומה לפני יהושע תלמידו כך, לפני משה רבו, על אחת כמה וכמה שצריך להיבקע מפניו. וזה כוונת מדרש הפליאה מה ראה? ברייתא דר' ישמעאל. ראה שר' ישמעאל מנה את הק"ו בין שלושת עשרה המידות שהתורה נדרשת בהן, והים נשא קל וחומר בעצמו.

תירוץ נוסף, מובא במדרש [שמור"ר כ"א ח], כי שרו של ים טעון, הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה, מה נשתנו אלו מאלו. השיבו הקב"ה, כלום אתה דן אונס כרצון, כי ישראל עבדו רק באונס. אבל עדיין קשה, הרי אין מועילה טענת אונס בעבודה זרה, ששם הדין יהרג ואל יעבור. וצריך לפרש, שהמדרש סובר כר' ישמעאל שגם בעבודה זרה הדין יעבור ואל ייהרג. וזוהי כוונת המדרש, הים ראה ויגוס - ראה ברייתא דר' ישמעאל, שגם בעבודה זרה יעבור ואל ייהרג, וא"כ יש טענת אונס, לכן נקרע לפני בני ישראל.

"ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה ויבקעו המים" (י"ד - כ"א)

שואלים, מה ההתפעלות הגדולה מקריעת ים סוף, למה אנשים מתפעלים מכך, הלא ה' הוא זה שברא את הים, והוא גם יכול לקרוע אותו. ומתרצים ע"פ משל, היה אומן שבנה סוס מכני, הנראה כסוס אמיתי לכל דבר, והעמידו בכיכר העיר, והאנשים התעלמו מיצירתו. התעצב האמן כי לא מעריכים את עבודתו. בא אליו חכם ויעץ לו, חתוך את הסוס לשני חלקים, ותעמיד את שני החלקים במרחק קצר אחד מהשני. כך עשה, ומאו האנשים שעברו התפעלו מאוד מיצירתו של האמן. רק לאחר שחתך את הסוס, התברר לאנשים שמדובר בסוס לא אמיתי שנוצר ע"י האמן. והנמשל, למרות שהקב"ה ברא את הים, אנשים לא מתפעלים מכך, אבל לאחר שהקב"ה חתך את הים לשנים, נעמדו כולם והתפעלו מהאירוע המיוחד.

"וישם את הים לחרבה ויבקעו המים" (י"ד - כ"א)
כל מים שבעולם. [רש"י]

מדוע נבקעו כל המים שבעולם? הביאור בזה, כי אם רק ים סוף היה נבקע, פרעה לא היה מעזי להיכנס לתוכו, כי מסתבר כשפרעה ראה שהים נבקע, אמר לעצמו יש כאן איזה כישוף ואח"כ המים יחזרו למקומם, אבל אחרי שנבקעו כל המים שבעולם ופרעה קרא לאחד מחייליו, וביקש ממנו את המימיה שלו, וראה שגם שם במרכז המים יש חור, אמר לעצמו "ודאי תופעה חדשה בעולם".. ולכן נבקעו כל המים שבעולם, רק אז העיז פרעה ונכנס למים.

"וישם את הים לחרבה ויבקעו המים" (י"ד - כ"א)

כל מים שבעולם. [רש"י]

שואל רבי מרדכי גיפטר, ראש ישיבת טעלז, לכאורה קודם נבקעו המים ואח"כ "וישם את הים לחרבה", שהרי כך היה הסדר. ומתרץ, שמפורש במכילתא שהביא רש"י, ש"ויבקעו המים" מדובר על כל מים שבעולם, הרי ש"ויבקעו המים" הולך על שאר מים שבעולם. וזה יתכן שקודם ים סוף היה לחרבה ואח"כ נבקעו כל מימות שבעולם. ובספר "מגדנות" כתב שהרמז לכך, שהמילים "ויבקעו המים" בגימטריה "כל מים בעולם".

"ויבקעו המים" (י"ד - כ"א)

הים ראה ויגוס. מה ראה? ארונו של יוסף. אמר הקב"ה, יגוס (הים) מפני הנס (יוסף), שכתוב "ויגוס ויצא החוצה". [ילקוט תהילים ק"ד].

דברי הילקוט תמוהים, אם הקב"ה אמר לים שיקרע, מדוע צריך הים לראות את ארונו של יוסף? בספרו "דרכי מוסר" להגר"י ניימן, מתרץ, אילו היה הקב"ה אומר לים שיקרע, בוודאי הוא היה מקיים את דבר ה' ונקרע ולא היה זקוק לראות את ארונו של יוסף, אבל כאן הקב"ה בעצמו לא ציווה את הים, אלא רק אמר למשה "נטה את ירך על הים ובקעהו", כלומר, הקב"ה אמר למשה שמישה יצווה על הים להיבקע, והצדיק שהוא שותף לקב"ה במעשה בראשית, יש לו כח לצוות דבר כזה. כאשר ציווה משה לים שיקרע, לא רצה הים לשמוע בקולו, בטענה שהוא גם עושה רצון ה', כמו משה, ואינו צריך להיכנע לו. אבל כאשר ראה ארונו של יוסף, שנשם מפני העבירה, מיד הוא נכנע, הוא נוכח לראות שאדם גדול יותר מהים, כי בעוד שהים וכל הבריאה, כולל המלאכים, אע"פ שהם עושים את רצונו יתברך, אין להם ניסיונות לעבוד את ה', אבל לעומתם, האדם יש לו ניסיונות גדולים, כמו שכתוב אצל יוסף "ותתפשהו בבגדו", ויוסף היה צריך להתגבר על יצרו ולהעמיד את עצמו בסכנה, ובגלל זה הוא הושלך לבור שתיים עשרה שנה. למדרגה כזו, אין הבריאה כולה יכולה להגיע, ולכן נכנע הים לפני משה כאשר ראה את ארונו של יוסף.

ה"כתב סופר" מסביר את הדברים באופן נפלא:

שרו של ים לא אבה לשנות את הטבע שקבע הקב"ה בים וטען: "מדוע עלי להבקע? וכי עבור ישראל הנתונים בסכנה יש לשנות את הטבע? הלא

יכולים הם לערוך מלחמה טבעית עם המצרים וינצלו. מפני מה צריך לשנות מעשה בראשית?!

לכאורה, טענתו הגיונית היא, אולם משה רבנו השיב על הדברים וטען כלפיו כי ישראל אינם מסוגלים לערוך מלחמה עם המצרים, משום שאין הם יכולים להיות כפויי טובה כלפיהם, שהרי נתנו להם אכסניה בימי הרעב, ובשל כך אף כתבה התורה: "לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו" [דברים כ"ג - ה-], ולפיכך הסכנה במקומה עומדת.

עמד שרו של ים וטען בתגובה: "מי אמר שישאל אינם מסוגלים להיות כפויי טובה? שמא רק עצלים הם לערוך מלחמה?!"

אולם כשבא ארונו של יוסף - לא נותר לו פתחון פה, שכן ארונו של יוסף הוכיח שאין ישראל מסוגלים להיות כפויי טובה.

וכל כך למה?

הרמב"ן מקשה מדוע כשנס יוסף עזב בגדו בידי אשת פוטיפר, עובדה שגרמה להתעצמות העלילה נגדו, הלא יכול היה לבעוט ולחטוף מידה את הבגד, כך שלא יהיה לה שום פתחון פה כלפיו? ומתריץ, יוסף לא היה מסוגל לעשות לה כזאת, משום שהיתה לו כלפיה הכרת הטוב על שנתנה לו אכסניה בביתה!

בראות הים את ארונו של יוסף לא נותר לו, אפוא, פתחון פה, שכן הבין, כי תכונה זו שגרמה ליוסף להכניס את עצמו לסכנה, ובלבד שלא לבעוט בגברתו, טבועה אף בישראל, שאינם מסוגלים להלחם במצרים, מאחר ששימשו עבורם אכסניה בשעת הדחק. וזהו "הים ראה וינס" - מאחר שראה את הים מפני גבירתו ועדיין שומר על כבודה, על אף שבכך הכניס את עצמו לסכנה גדולה.

"ויבקעו המים" (י"ד - כ"א)

הגמ' בסוטה [ל"ז]. אומרת, כשעמדו ישראל על הים, היו השבטים מנצחים זה את זה, זה אומר אני יורד תחילה לים, וזה אומר אני יורד תחילה לים, קפץ נחשון בן עמינדב וירד לים תחילה.

בחול המועד פסח, נכנס אברך לבית הכנסת בין מנחה למערב, הגבאים הבחינו בו, ומיד פנו אליו בבקשה שידרוש דרשה קצרה לפני הציבור. סרב האברך ואמר "לא איש דברים אנוכי", אבל הגבאים לא ויתרו, הפצירו בו עד שהסכים. העלוהו אחר כבוד אל הבימה, והוא פתח ואמר כך: רבותי! עוד כמה ימים יחול שביעי של פסח, בו אנו קוראים את קריעת ים סוף. נתבונן ונראה מה קרה שם, כולם יודעים ודאי כמה נורא היה מצבם של עם ישראל באותו זמן, מיליוני יהודים צועדים עם נשותיהם וילדיהם הקטנים, מאחוריהם שועטים פרשים מצריים ולפניהם ים סוף, אין לאן לברוח. באותם רגעים נצרך מעשה של מסירות נפש שיציל את עם ישראל ויגרום לכך שהים יבקע, ללא מעשה של מסירות נפש, לא היו יכולים להינצל. היה שם יהודי אחד, מומשיך הדרשן, בשם "גרשון בן עמינדב". כל הקהל מתחיל ללחוש "נחשון בן עמינדב", אבל מיועדנו הדרשן עושה עצמו כאינו שומע וממשיך לתאר במילים ציוריות את התלבטותיו הקשות של גרשון בן עמינדב מה עליו לעשות בעת הזו: מצד אחד נצרך מעשה של מסירות נפש לקפוץ למים, מצד שני, מה יהיה על אשתו וילדיו הקטנים, מי ידאג להם אם ימות בטביעה? ואע"פ כן החליט גרשון בן עמינדב למסור את

הנפש בלי להתחשב בשיקולים אחרים כלל. בינתיים, ניגשו המתפללים לגבאי בית הכנסת, והטיחו בו, הרי היהודי הזה אמר שאינו איש דברים, למה לחצת עליו לעלות לדבר? ...ובכן, מומשיך הדרשן, היה ברור לו שללא מסירות נפש לא יזוז הדבר, החליט איפוא גרשון בן עמינדב שהוא קופץ למים, אלא שלהפתעתו המרובה, את מי הוא פוגש שם, את נחשון בן עמינדב שהקדימו בכמה רגעים. "אם לא היה נחשון בן עמינדב מקדים את גרשון - עד היום היה הנס נקרא ע"ש גרשון". כך מפסיד אדם זכות עולמית של קידוש ה', בעקבות השתהות והתלבטות. סיים הדרשן, כשיש לך רעיון טוב, הזדרז לקפוץ ולבצע אותו מיד, קנה את עולמך לפני שיקדימוך אחרים.

"ויבקעו המים" (י"ד - כ"א)

קשין עליו זיווגו של אדם כקריעת ים סוף. [סנהדרין כ"ב]

מדוע קשה זיווגו של אדם כקריעת ים סוף? אומר רבי ראובן קרלינשטיין זצ"ל בדרך צחות. הים נקרע לאחר שנחשון בן עמינדב קפץ למים. דבר לא קרה עד שגובה המים הגיעו לאפו, במצב זה כשכבר קשתה עליו הנשימה, אז נקרע הים. כלומר, קריעת ים סוף היתה תלויה בגובה האף שלו, ככל שנחשון היה גבוה יותר, כך היה נמשך הזמן עד שהים היה נקרע. ובדרך צחות יש לומר, כי כך הם פני הדברים גם בשידוך. ככל "שהאף גבוה יותר", כך מתארך העניין.

בספר "עולמו של אבא" מסביר, לפעמים קורה שהשדכן מציע לבחור שידוך הגון, ובכל זאת הוא דוחה אותו ואינו רוצה בשידוך בשום אופן. וכעבור שנה או שנתיים, שוב מציעים לו את אותו שידוך, והוא כבר רוצה בה ומסכים לשידוך. בקריעת ים סוף היה גם כך, עם ישראל התקדמו לכיוון ים סוף, ואח"כ חזרו על עקבותיהם, כמ"ש "דבר אל בני ישראל וישבו" ושוב התקדמו ולכן מובן הקשר בין הזיווג לקריעת ים סוף.

"ויבקעו המים" (י"ד - כ"א)

קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. [ספחים ק"ח].

קשין עליו זיווגו של אדם כקריעת ים סוף. [סנהדרין כ"ב]

שואל רבי בונים מפשיסחא, הגמ' בסנהדרין [כ"ב] אומרת, קשין עליו זיווגו של אדם כקריעת ים סוף. - מה הדמיון של פרנסה וזיווג לקריעת ים סוף. ומתריץ, כשבני ישראל עמדו על יד ים סוף, היו במלכודת. מצד אחד המצרים, ומצד שני הים. בני ישראל ציפו שהקב"ה יעזור להם ע"י מלחמה נגד המצרים, שיצליחו לברוח מפניהם או שינצלו בדרכים אחרות. אבל לנס כזה, שהקב"ה יבקע להם את הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים, זה לא עלה על דעתם כלל. כך האדם עורך ומסדר לעצמו הרבה תכניות בעסקיו ובענייני זיווגים, ולרוב עולה הדבר בידו ע"י סייעתא דשמיא ממקום שהוא לא תכנן מראש ולא חשב עליו כלל, מהמקור הכי לא צפוי שאפשר.

ואם עסקינן בדברים הקשים כקריעת ים סוף יש להתבונן, למה קשה זיווגו וכו', הלא כבר הכריזו על זיווג זה ארבעים יום קודם יצירת הולד, וכמו

בתוך הים". גם יש להבין, שבתחילה כתוב "והמים להם חומה" בכתבי מלא, ובהמשך כתוב "חמה" כתיב חסר. ותיריך הגר"א מוילנא, בתחילה, לפני כניסתם למים, היו שם שתי כיתות, כת אחת נכנסו למים כשהים עוד לא נקרע, כמובא במדרש, שנשיא שבט יהודה נחשון בן עמינדב קפץ ראשון למים, ואחריו כל שאר בני שבטו ורק כשהגיעו "מים עד נפש" הים נקרע. והכת האחרת, היתה כת של אנשים פחות מאמינים, שנכנסו רק כשנקרע והתגלתה היבשה. וכאשר בני ישראל נכנסו למים וגזר הקב"ה על הים שייקרע, קטרגו מלאכי מעלה על ישראל, וטענו "מה נשתנו אלו מאלו". ועל זה ענה הקב"ה, כי ראויים הם שייבקע הים לפניהם, בזכות האמונה והביטחון אשר הצטיינו בהם, ורק לאחר תשובה זו של הקב"ה, נבקע הים.

לפי"ז מתורצים הפסוקים. בהתחלה באו הצדיקים ובעלי הביטחון שנכנסו לתוך המים, ולכן כתוב "ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה", שהרי הם באו אל תוך הים פשוטו כמשמעו, שרק לאחר כניסתם נהפך ליבשה. אבל אח"כ שבאו חסרי הביטחון שנכנסו לים קרוע, על אלו נאמר כי באו "ביבשה בתוך הים", שהרי הם נכנסו ליבשה והמים עמדו מימינם ומשמאלם. ולהם לא היתה זכות,

ובזה ביאר הגר"א מדוע מוזכרת בפעם הראשונה המילה חומה בכתבי מלא, ובפעם השניה חמה בכתבי חסר, כי בפעם הראשונה נכנסו לים תחילה הצדיקים, ולכן אין רמז על החימה שהתמלא הים, שעל אלה לא היתה חימה, בזכות אמונתם וביטחונם. אך בפעם השניה כבר כולם נכנסו לים, ושם באמת התמלא הים חימה, ולכן שם כתוב בכתבי חסר.

ולפי דברי הגר"א כותב בספר "שירה חדשה", שאפשר להבין שינוי נוסף. בפסוק הראשון כתוב "ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה", ואילו בפסוק השני נזכרת הכניסה בלשון הליכה, "ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים". כי הליכה מציינת את פעולת התנועה של האדם מנקודה לנקודה, אבל הכל באותו מישור, אבל ביאה מציינת את המעבר ממקום אחד למקום שני. ולכן, בפסוק הראשון שמתאר את ביאתם של בני ישראל מהיבשה לים, שם שייך להשתמש בלשון ביאה, אבל הפסוק השני מדבר על אלו שהים כבר נבקע להם, והלכו מיבשה ליבשה, ולכן שם שייך יותר לשון הולכים.

רבי אלימלך מליזנסק מתרין, לאחר שבני ישראל הלכו בתוך הים ביבשה, רק אז הם הבינו שגם כשהולכים ביבשה, זה כמו ללכת בתוך הים. כל עוד הולך האדם ביבשה, הוא חושב שזה הטבע, בים אי אפשר ללכת וביבשה כן אפשר ללכת. לאחר שראו שהקב"ה מייבש את הים והופכו ליבשה, הבינו כולם שהכל זה ענין של השגחה פרטית, שגם כשאתה הולך בתוך היבשה, זה כמו בתוך הים, ואין הבדל, תמיד אתה בידי של הקב"ה.

על פי רעיון זה הסביר רבי שלום שבדרון את שאלתו של רב החובל שישאל את יונה "מה לך נרדם". הסביר ר' שלום, רב החובל שאל את יונה, איך אתה מסוגל לישון כשהאניה מיטלטלת בין הגלים בצורה נוראה כל כך, הרי אפשר למוות מפהד, ואתה ישן לך רגוע ושלי. עונה לו יונה הנביא, "את

שהגמ' אומרת בסוטה [ב]. וכן קשה על קריעת ים סוף, הרי כתוב במדרש [שמות רבה פכ"א], שכשברא הקב"ה את הים, התנה עמו שייבקע בבוא העת לפני בני ישראל, וא"כ מה היה הקושי לקרוע את הים. וכן השאלה בענין הפרנסה, הרי הגמ' במסכת ביצה [ט"ז]. אומרת, שכל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה עד ראש השנה, וא"כ מה הקושי בדבר. תירץ הרב יוסף טויסיג, כתוב במדרש, כאשר התנה הקב"ה עם שרו של ים שייבקע לפני בני"י, טען השר של ים לפניו, מאין אדע מי הם האנשים שלפניהם רצונך שאבקע? הוציא הקב"ה שישים ריבוא נשמות ישראל (מאוצר ששמו גוף), והראה לו את שישים ריבוא הנשמות, ואמר לו, לפני אלו עליך להיבקע. וכשהנשמות ירדו לעולם הזה ונכנסו לגופות וירדו למצרים ונשתקעו שם במ"ט שערי טומאה, ונשתנו לרוע כל כך, עד שהשר של ים לא היה מסוגל להכירם, ולכן מיאן להיבקע לפניהם, כי טען שלא על אלו היה התנאי איתו. אך כאשר בני"י ראו את צרתם, צעקו אל ה' צעקה שקטה מעומק הלב שאין אדם יכול לשמעה, אבל בכוחה להגיע עד כסא הכבוד, וצעקה זו נייערה את הנשמה, וגילתה את יופייה הפנימי של נשמת היהודי, וממילא מיד כבר הכירה המלאך - ויסעו...

כן הוא הדבר לגבי הפרנסה. בראש השנה יכתבון וביום צום כיפור יחתמון - הקב"ה מראה למלאך הממונה על הפרנסה את פלוני ואת אלמוני, ואומר לו, לפלוני תן סכום זה ולא למוני סכום כזה, וכך הלאה. הקב"ה מראה את האנשים לפני המלאך בימים הנוראים, כאשר כולם נקיים ורחוצים כסולת נקייה, אך לאחר החג המלאך מסתובב לתת לכל אחד מה שנקצב עבורו, אך הוא לא מוצא את האנשים, כי פניהם נשתנו עד לכלי הכר... אך ברגע שהאדם עומד במצב דחוק, אז נזכר בקב"ה, שרק הוא בכוחו להושיע, ושווא תשועת אדם, ואז צועק בליבו אל ה', אנא ה' הושיעה נא, כי אליך עיינינו, מתגלית לה אור הנשמה בטהרתה, ומיד המלאך מכירו ומביא לפניו את מה שנקצב עבורו. א"כ יוצא, שהאדם חושב שהקב"ה אוהב לעזור ברגע האחרון, ואינו מעלה על דעתו שהמלאך מסתובב כבר עם כספו זמן רב.

כן הוא הדבר גם בשידוכים. ארבעים יום קודם יצירת הוולד מכריזים בת פלוני לפלוני, והמלאך הממונה על הזיווגים מבקש לראות את הנשמות, כדי שיכירם בבוא הזמן ויוכל לזווגן, אך הנשמות יורדות לתוך הגופות, והגוף מתאוה ללכלוך וכו', וכמובן שקשה למלאך הממונה על הזיווגים להכירם ולזווגם. וזו הסיבה שלפעמים קשה למצוא את הזיווג הנכון, כי המלאך אינו מכיר את הנשמות. עד שהאדם רואה את מצבו הקשה, ואז נותן צעקה אדירה המגיעה עד כסא הכבוד, ומתגלית אור הנשמה, ומיד כאשר המלאך מכירם, נגמר הענין בכי טוב.

"ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם" (י"ד - ב"ב)

"ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם" (י"ד - ב"ט).

יש להקשות, מדוע התורה חוזרת פעמיים על ביאת ישראל בים, שאלה שניה, מדוע בהתחלה כתוב "בתוך הים ביבשה", ואילו אח"כ כתוב "ביבשה

אלוקי השמים אני ירא אשר עשה את הים ואתה היבשה", אתם אינכם מאמינים, ולכן ביבשה אתם רגועים, כי יש קרקע מוצקה תחת רגליכם. אבל אני מאמין בהקב"ה ותמיד אני בידיו, ולכן אני מרגיש רגוע בים הסוער בדיוק כמו על היבשה.

מסופר על החידושי הרי"ם, שפעם נסע במרכבה. העגלון נרדם, והמרכבה התדרדרה לתהום. כל יושבי העגלה כמעט נטרפה דעתם מרוב פחד, ורק ה"חידושי הרי"ם" ישב רגוע. כשניצל, שאלו אותו איך לא פחד? ענה ה"חידושי הרי"ם", שאצלו אין הבדל, בין כך ובין כך הוא פוחד מהקב"ה, ותמיד הוא בידיו.

"והמים להם חומה מימינם ומשמאלם" (י"ד - כ"ג)

"והמים להם חומה מימינם ומשמאלם" (י"ד - כ"ט).

חמה כתיב חסר שהקב"ה נתמלא עליהם חמה על פסל מיכה שעבר עמהם בים. [בעל הטורים].

לכאורה לפי הטעם שפסל מיכה עבר עמהם, מדוע בפעם הראשונה כן כתוב חומה עם ו', מתרץ הגר"א מוילנא, מיכה היה משבט דן שהיה המאסף לכל המחנות, וא"כ בתחילה נכנסו לים שבט יהודה, ופסל מיכה עוד לא עבר, ולכן בפעם הראשונה נזכר חומה בכתיב מלא, כי עדיין הפסל עוד לא עבר, ולא היה לים על מה לכעוס, ורק כשרוב העם יצאו מהם, ושבט דן עם פסל מיכה כבר בים, אז התמלא הים חימה.

רבי יוסף שאול נתנון מתרץ. על עצם קריעת ים סוף, מידת הדין לא יכלה לקטרג, כי כך רצה הקב"ה להיות ארך אפים ולעשות ניסים גם לאלה שלא ראויים לזה, וכל הקטרוג התחיל כשהמצרים נכנסו לים, ואז נשאלה השאלה מה נשתנו אלו מאלו, שאם ראויים ישראל לעשות להם נס אפילו שעבדו ע"ז, למה המצרים שונים. וא"כ, הקטרוג לא היה על עצם הנס, אלא על המשוא פנים לישראל. ולפי"ז מיושבים הפסוקים, הפסוק הראשון מדבר על כניסת בני ישראל לים לפני שהמצרים נכנסו, ואז עדיין לא היתה חימה, אבל בהמשך הפסוקים מדובר על הזמן שלאחר טביעת המצרים, שהרי כתוב "וישובו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים וכו'", אז כבר שלטה מידת הדין שקטרגה ואמרה מה נשתנו אלו מאלו, ולכן כתוב חמה בכתיב חסר.

"ויהם את מחנה מצרים" (י"ד - כ"ד)

ב' במסורה דין ואידך "ויהם את סיסרא". [בעל הטורים].

תחילה עושה הקב"ה מהומה, ערבבם, מדוע? כדי שלא יתפללו. כי גם הרשע ביותר, יכול לפעול רבות בתפילותו.

"ויסר את אופן מרכבותיו וינהגו בכבדות ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים" (י"ד - כ"ה)

מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות, והיושבים בהם נעים ואיבריהן מתפרקין. [רש"י]

רש"י מפרש את פשוטו של מקרא שהקב"ה הסיר את אופני המרכבות, אבל רבי יהונתן אייבשיץ בספרו "תפארת יהונתן" מפרש שהמצרים הם

אלו שהסירו את אופני המרכבות משום שהם רצו לחזור למצרים, אבל הסוסים הוליכום בעל כרחם. מה עשו המצרים, הסירו את האופנים מן המרכבות - "ויסר את אופן מרכבותיו", בחשבם שעל ידי זה לא יהיו הסוסים יכולים להנהיג אותם, אבל עצה זו לא הועילה להם, כי מכל מקום "וינהגו בכבדות" - הסוסים הנהיגו אותם בכבדות, או אז הכירו כי יד ה' הוא זה, שיהיו הסוסים מסיעים אותם בעל כרחם, עם רכב בלי אופנים, והבינו כי השר שלהם מוכנע, ולכן צעקו לנוס: "ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל", אחר שראו "כי ה' נלחם במצרים" בשר שלהם הנקרא 'מצרים'.

"ויסר את אופן מרכבותיו וינהגו בכבדות" (י"ד - כ"ה)

שואל ה"פענח רזא", מדוע כתוב אופן בלשון יחיד, ולא אופני מרכבותיו, הרי לכל מרכבה ישנם יותר מגלגל אחד. והתירוץ, שאם היה הקב"ה מוריד את כל הגלגלים, לא היתה הרגשה של טלטול, והמרכבות היו מחליקות על המים. אבל כשגלגל אחד בלבד הוסר, העגלות התחילו לקפוץ עם יושביהן וגרמו להם ייסורים גדולים.

"וישב הים לפנות בוקר לאיתנו" (י"ד - כ"ה)

אני הוא שהתניתי עמו, כך התניתי מתחלה שאני קורעו, שנאמר וישב הים לפנות בקר לאיתנו [שמות י"ד, כ"ז], לתנאו שהתניתי עמו מתחלה. [שמו"ר כ"א

[1].

ולכן היה חייב להיבקע לפני בני ישראל. וקשה, אם התנו עם הים שיקרע כשבני ישראל יגיעו א"כ למה צעקו בני ישראל. ועוד קשה, חז"ל אומרים [פסחים ק"ח], קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, ומדוע? וכי בעיה אצל הקב"ה לקרוע את הים? מתרץ הילקוט גרשוני, אע"פ שהכל מוכן ומסודר מראש, עדיין הקב"ה מתאוה לתפילתם של בני ישראל. וכך גם הענין עם הפרנסה, למרות שמזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה עד ראש השנה [ביצה ט"ז], אך עדיין נדרשים לתפילה. לכן אומרים חז"ל, קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, שגם בקריעת ים סוף הים היה חייב להיבקע כפי התנאי שהתנה איתו במעשה בראשית, ובכל זאת בני ישראל התפללו וצעקו לה'.

"וישב הים לפנות בוקר לאיתנו" (י"ד - כ"ה)

אני הוא שהתניתי עמו, כך התניתי מתחלה שאני קורעו, שנאמר וישב הים לפנות בקר לאיתנו [שמות י"ד, כ"ז], לתנאו שהתניתי עמו מתחלה. [שמו"ר כ"א

[1].

שואל ה"אור החיים", המקום שבו דורש המדרש דרשה זו אינו במקומו, שהרי מה שהים חזר למקומו אינו קשור לתנאי שהתנה הקב"ה, אלא רק מה שהים נבקע קשור לתנאי? מתרץ ה"אור החיים", רק אחרי שהים חזר למקומו הובן שמה שהים נקרע הוא כתוצאה מהתנאי, כי היה מקום לומר שהים נקרע כי הגיע זמנו להתייבש, אבל לאחר שנקרע הים והמים עמדו כחומות בצורות ואח"כ חזר הים למקומו, אז הובן שמה שנקרע הוא מחמת התנאי.

תירוץ נוסף כתבו המפרשים, בעיני בשר ודם טבע המים שהם נוזלים, ובראותנו את המים עומדים, זהו מצב של נס, ולכן מה שחזרו למצבם

הראשון זהו חזרה לטבע, ולכן איננו מתפעלים משינוי זה, אבל האמת היא לא כך, הקב"ה בכל רגע ורגע מחדש את טבע הבריאה, כמו שאומרים בברכת יוצר אור "המחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית", ומהרגע שהקב"ה ציוה לים שיבקע ולמים שיעמדו כמו נד, מאותו רגע זה טבעם, והים היה צריך לחזור לתנאו הראשון להפוך בחזרה למים נוזלים כדי להטביע את המצרים.

"וישב הים לפנות בוקר לאיתנו" (י"ד - כ"ו)

לאיתנו, לתקופו הראשון. [רש"י]

שואל הגר"א מוילנא, היכן נרמז בפסוקים שהתנה הקב"ה עם הים? רבי איצלה מוואלוז'ין מחבר הספר "פה קדוש" שהיה נוכח בילדותו בשעה כשהגאון שאל את השאלה, ביקש מאביו ר' חיים רשות לענות על השאלה. הגאון הסכים. פתח הילד ואמר: בפרשת בראשית מובא מאמר הקב"ה "יקוו המים אל מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה", ולכאורה תיבות "ותראה היבשה" נראות מיותרות, כי אחרי שיקוו המים אל מקום אחד ממילא כבר תיראה היבשה? על כרחך שבאו ללמד על מקום שעכשיו יקוו בו המים, ורק בעתיד תיראה בו היבשה. ואיזה הוא, זה ים סוף, שכבר אז התנה איתו הקב"ה שיקרע מפני בני ישראל. כפי המסופר, מצאה התשובה חן בעיני הגאון, ואמר: מובטחני בו שיהיה דרשן גדול בישראל. לאחר שנים הוסיף ר' איצלה הסבר לביאור המדרש, בבראשית יש שני תנאים, א'. יקוו המים אל מקום אחד, היינו שיעשו המים לים. ב'. ותראה היבשה, ובשעת קריעת ים סוף כל המים נחלקו לשניים, ונראתה היבשה, שזהו תנאי אחד, אבל אח"כ צריך להתקיים גם התנאי השני שיקוו המים אל מקום אחד, שהמים יהיו שוב פעם יחד, כלומר, הים יחזור לקדמותו, ולכן הים היה צריך לחזור לתקופו הראשון.

"והמים להם חמה מימינם ומשמאלם" (י"ד - כ"ט).

מנהג ישראל שמנגנים ניגון מיוחד במילים אלו, רבי אליעזר גורדון ראש ישיבת טלז מטעים את המנהג, כדי להוציא מלב הכופרים הרוצים "להסביר" את נס קריעת ים סוף ע"י גאות ושפל, לכן מדגישים שהמים עמדו כחומה מימינם ומשמאלם.

"ויושע ה' ביום ההוא" (י"ד - ל')

אל רבי חיים מצאנז באה פעם אשה מרת נפש, ושפכה לפניו את מצוקתה. ניחם אותה ר' חיים ואמר לה: תתחזקי באמונתך, והקב"ה יושיעך. ענתה לו האשה, רבי, אמנם אשה פשוטה אני, אבל בסידור שלי שממנו אני מתפללת בכל יום, כתוב בהתחלה "ויושע ה'" ואח"כ "ויאמינו בה". ר' חיים התרגש מהתשובה שלה שיצא מפי אשה פשוטה, וחזר על תשובה זו כמה וכמה פעמים.

"וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים" (י"ד - ל')

מתים ולא מתים. [מכילתא].

מדוע לא מתו לגמרי? מתרץ רבי שמואל אהרן רובין אב"ד קורטשין, על פי מה שמובא במכילתא, כי אחת הסיבות שהים פלט את המצרים, שהיו

המצרים טעונים כסף וזהב עליהם ובכדי שבני ישראל יוכלו לקחת מהם את כל מה שיש להם והכסף שעליהם לא ירד לטמיון, לכן הים פלט אותם. ואמנם גם כשהמצרים מתים יכלו לקחת מהם את מה שעליהם, אבל הרמב"ם הלכות טומאת מת [פ"א ה"ב] כותב, שגם גוי מטמא במגע ובמשא, והקב"ה רצה לשמור על ישראל טהורים לכן נשאר בהם חיות שלא יטמאו בהם ישראל.

"וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים וירא את הים הגדולה אשר

עשה ה' במצרים" (י"ד - ל' - ל"א)

שואל ה"בן איש חי", בני ישראל ראו כאן שני דברים גדולים. א'. את המצרים מתים. ב'. את הים הגדולה. ולכאורה את המצרים הם באמת ראו עכשיו מתים על שפת הים, אבל ה"יד הגדולה", הם כבר ראו בכל עשר המכות, ולמה דווקא עכשיו נזכרו, והודו על זה? ומתרץ, הגמ' בברכות [י"ד]. מספרת על מר, בנו של רבינא, שהלך בבקעת ערבות והיה צמא למים, ונעשה לו נס ונבקע לו מעיין ושתה. ועוד מקרה קרה לו, שהלך בשוק בעיר מחווא, ותקף אותו גמל משוגע, ונפל עברו כותל של בית סמוך, ונכנס לתוכו וניצל. ומאז, כאשר הגיע לערבות, היה אומר ברוך שעשה לי נס בערבות ובגמל, וכשהיה מגיע לשוק של מחווא, היה מברך ברוך שעשה לי נס בגמל ובערבות.

כשבני ישראל ראו את המעבידים שלהם מתים על שפת הים, אז הם נזכרים גם בנס נוסף שקרה להם, שבגלל זה הם נמצאים כעת על שפת הים, הם ראו "את הים הגדולה אשר עשה ה' במצרים", ומהי אותה יד גדולה שהם נזכרו בו דווקא עכשיו? הם נזכרו בנס שקרה למשה רבנו, כשבת פרעה שלחה את ידה והתארכה עד שהגיע לאותה תיבה, ובכך ניצלו חייו של משה. ואמר ה"בן איש חי", בני ישראל נזכרו במשה רבנו שקרה לו נס לפני שמונים שנה, ולכן כשבאו להודות על נס קריעת ים סוף, גם הודו על הנס שניצל, שאילולי הנס, מי יודע היכן הם היו עכשיו.

"וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים וכו' ויאמינו בה' ובמשה עבדו"

(י"ד - ל' - ל"א)

שואל ה"חפץ חיים", מה ראו ישראל במצרים על הים שגרם להם להאמין בקב"ה יותר מאשר הניסים במצרים. ומתרץ, רש"י כתב [ט"ו - ה'] שהמצרים נידונו בשלושה סוגי מיתות. הרשעים "כקש", שהתייסרו קשה כאשר הם צפו בים כקש עד שטבעו. הבינוניים "ירדו במצולות כמו אבן", ולא הרבו להתייסר, אלא השתלשלו לאט כמו אבן עד שטבעו. ואילו הטובים "צללו כעופרת", מיד טבעו. אח"כ כשהים פלט אותם ובני ישראל הכירו את הרשעים לסוגיהם, וראו והכירו ברשעו של כל אחד ואחד, הבינו את משפט הצדק שנעשה כאן, וכך הגיעו לאמונה נוספת בה' ובמשפטיו.

רבי ישראל מצ'ורטקוב מתרץ, בני ישראל סברו שראו כבר את כל יכולותיו של הקב"ה, והם כבר הגיעו לבחינת "ידיעה" ולא רק לבחינת "אמונה", אבל כשהגיעו לים וראו את "הים הגדולה", וראו מכות פי חמש ממה שהיו במכות מצרים, אז הבינו בני ישראל שכל מכות מצרים היו בבחינת "אצבע", כלומר רק "דוגמית" מכוחו של הקב"ה, והבינו שהם רחוקים מידיעת כוחו ויכולתו יתברך, ועדיין הם מצויים בדרגת "אמונה".

"אז ישיר" (ט"ו - א)

קריעת ים סוף טבועה עמוק בנפשו של כל יהודי, ואילו קריעת הירדן איננה זכורה כל כך, שמעתי שקריעת ים סוף קיימת ועומדת בזכר האומה, בזכות שירת הים. קריעת הירדן לא הונצחה, כי שם לא היתה שירה.

"אז ישיר" (ט"ו - א)

המשנה ברורה [בס"ק נ"א ס"ק י"ז] כותב בשם ספר הזוהר, שחייבים לקרוא "אז ישיר" בשמחה, וידמה בדעתו כאילו באותו יום עבר בים, והאומר בשמחה מוחלים לו על עוונותיו.

מבאר רבי מאיר מונק, השמחה המיוחדת בקריאת שירת הים, כי עד אז בני ישראל גם מפרעה וגם מהקב"ה בים סוף. ולאחר מפלת מצרים, פחדו בני ישראל רק מהקב"ה, וזו שמחה גדולה.

מסופר על אחד האדמורי"ם שקרא "אז ישיר" בכזאת שמחה והתרוממות, עד שהקהל מרוב התפעלות הרימו את שולי מכנסיהם כדי לא להירטב... כששמע זאת המגיד ממזריטש אמר: האדמו"ר הביא את הקהל לכזאת דרגה של התרוממות הרוח, שהם הרגישו בקריעת ים סוף, אבל מה מעניין את הקהל, רק שלא יירטבו...

"אז ישיר" (ט"ו - א)

ביקשו מלאכי השרת לומר שירה, אמר להם הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה. [מגילה י:].

הפירוש המקובל הוא שמעשה ידי טובעים בים הכוונה למצרים, והמשמעות שמשום הרחמנות עליהם לא ניתן למלאכי השרת לומר שירה. ומקשים על כך: אם זכו שמשמים ירחמו עליהם, למה באמת טבעו? בספר "פה קדוש" לרבי איצלה מוואלוז'ין מתרץ ע"פ משל, היה מוסר אחד שהרבה להציק מאוד, וכשנפטר שמחו בני עירו מאוד. וכשהגיעו אנשים מעיר אחרת, הצטרפו לשמחה. - אמרו להם אנשי העיר, מילא אנחנו סבלנו, אתם הרי לא סבלתם, ולשמחה זו מה עושה? וגם פה, הקב"ה אמר למלאכים, מילא בני ישראל סבלו במצרים, אבל אתם, המלאכים, מה סבלתם.

הרבי ר' העשיל מפרש את המאמר באופן אחר. על הפסוק בישעיהו [ל"ז - ל"ח] "ויצא מלאך ה' ויכה כמחנה אשור", אומרת הגמרא בסנהדרין [צ"ה:] במה היכם? רבי יצחק נפחא אמר, אוזניים גילה להם ושמעו שירה מפי חיות ומתו. וגם כאן אותו דבר, בשעה שהמצרים רדפו אחרי בני ישראל להורגם ולכלותם, ביקשו מלאכי השרת לומר שירה, כלומר, להמיתם על ידי שירה, כאותה מיתה שמצינו אצל חילו של סנהריב. ועל זה באה התשובה "מעשה ידי טובעים בים", ילדי ישראל טבעו בים של גזירות - "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", המצרים הרגו את היהודים בכל מיני מיתות אכזריות, ואתם אומרים להרוג אותם ע"י שירה, לדונם במיתה קלה כזו? לא יהיה כדבר הזה, במידה כנגד מידה צריכים לפרוע להם.

ובספר "ישועות מלכו" תירץ, כמו בחולה שעושה ניתוח, אף שבטוחים שהניתוח יצליח, מ"מ בשעת הניתוח אין מקום לשמחה. כן בנייתוח של

מספרים, על אדמו"ר שאמר לחסידיו, אני אינני מאמין בהקב"ה. נדהמו החסידים, אמר להם, אני לא מאמין, אני יודע!!!

"וירא ישראל את היד הגדולה וכו' ויראו העם את ה' ויאמינו בה" (י"ד - ל"א) אנו מורגלים לומר שהאמונה מביאה לידי יראה, וכאן כתוב בהתחלה "ויראו" ואח"כ "ויאמינו", ואומר רבי אליהו לאפיאן, יש אמונה עמוקה שבאה רק לאחר היראה.

הרבי מקוצק אומר, שבעשר המכות היו בני ישראל אחוזים ספיקות, ואמרו בליבם אולי כל זה רק יד המקרה, ואולי מעשה כשפים. ורק לאחר "ויראו" העם את ה'", כשחשו בתוך גופם את "יראת הרוממות", רק אז התחילו להבין שהכל מהשמים. ניצוץ אחד של יראת שמים, שקול כנגד כל המופתים.

החידושי הרי"ם מסביר, אע"פ שראו בעיניהם את הניסים, עם כל זה נצרכו גם לאמונה, שהאמונה גדולה מהראייה, כי בכוחה של האמונה, רואים יותר ממה שרואים בעיניים.

"ויאמינו בה' ובמשה עבדו אז ישיר" (י"ד - ל"א, ט"ו - א)

שאלו את רבי ישראל מרוז'ין, הרי לבני ישראל היו עוד ניסים גדולים, ומדוע על זה לא אמרו שירה. ותירץ, לא על הנס של קריעת ים סוף אמרו ישראל שירה, אלא שבגלל קריעת ים סוף באו ישראל לידי אמונה שלימה, להכרה מלאה של "ויאמינו בה'", ועל כך אמרו שירה.

"אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה" (ט"ו - א)

שאל רבי חיים קניבסקי זצ"ל, מדוע בתפילת ערבית אומרים אנו 'וראו בניו גברותו שיבחו והודו לשמו', ואילו בתפילת שחרית אומרים אנו 'על זאת שיבחו אהובים'. כיצד למן הערב עד הבוקר הפכנו מ'בנים' ל'אהובים'?

מבאר רבי חיים: ישנו חילוק בין 'בנים' ל'אהובים'. 'בן' הוא מצב הקיים לעולם, אף בן שיעשה לאביו את העולות הגדולות ביותר לא יאבד את התואר 'בן', כפי שמביאה הגמרא [קידושין ל"ו]. רבי מאיר אומר: בין כך ובין כך אתם קרוים בנים, שנאמר [ישעיהו א' - ד']: 'זרע מרעים בנים משחיתים'. לעומת זאת, רק בן שמכבד את אביו זכאי לתואר 'אהוב'.

והנה, בפרקי דרבי אליעזר [פרק מ"א] מובא שכשעמדו בני ישראל במצב הנואש בו המצרים עמדו מצידם האחד, והים מצידם השני, נתייראו מאד, השליכו את כל תועבות מצרים מעליהם ועשו תשובה גדולה.

וכיון שכתב הרמב"ם בהלכות תשובה [פרק ז' הלכה ו']: 'תשובה מקרבת את הרחוקים, אמש היה זה שנאו לפני המקום משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד'.

נמצא שבערב - לפני קריעת הים היו בני ישראל רק בגדר 'בנים', אולם לפנות בוקר כשכבר עשו תשובה, כמובא בפרקי דרבי אליעזר הפכו הם לאהובים.

זהו אפוא פשר החילוק בין תפילת ערבית שבה אומרים אנו 'וראו בניו', ובין תפילת שחרית שבה אומרים אנו 'שיבחו אהובים'.

"ובערת הרע מקרבך", אפילו שמביא רואה לעולם, בכל זאת בשעת הניתוח אין לומר שירה.

"אז ישיר" (ט"ו - א)

מעשי ידי טובעים בים, ואתם אומרים שירה. [מגילה י:].

השל"ה הקדוש מבאר ביאור מחודש, הטענה על המלאכים היתה מדוע לא אמרתם שירה קודם לכן, ורק אחרי שראיתם את ישועת ה' רק אז אמרתם שירה, ולא האמנתם בי על סמך הבטחתי להושיעם. ובאמת אמרו חז"ל "בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרים", ומה היה צדקנותם? פירש השל"ה, שהן האמינו בה, ולקחו איתן ממצרים תופים, כדי להודות לה' על ישועתו. לכן בשירת הים, כששרות הנשים, כתוב "ותען להם מרים", לכאורה מרים ענתה לנשים, והיה צריך להיות כתוב להן. אלא, שאמותינו הראו בזה גבורה גדולה כמו הנשים, שהאמינו אמונה שלימה בישועת ה'. לפי"ז ביאר בספר "מלחמות יהודה", שלכן נאמר "ותקח מרים את התוף בידה", לא סתם תוף, אלא התוף, התוף שהוציאה ממצרים. עוד הוסיף שם, שלכן כתוב "אז ישיר", מתחיל ב"אז" שהוא לשון עבר וממשיך "ישיר" שהוא עתיד, שהנשים לקחו כבר בעבר את התופים על מנת שישירו בעתיד.

"אז ישיר משה" (ט"ו - א)

בברכת יוצר אור, אומרים "המלך המרום לבדו מאז המשוכח והמפואר מימות עולם". בספר "עקבי החיים" מביא פירוש בשם רבי יוסף חיים זוננפלד, ממותי הקב"ה הוא המלך המרום לבדו, מאז - והכוונה היא ל"אז ישיר" שבו נאמר "ה' ימלוך לעולם ועד" כיון שאז נעשה למלך על ישראל, שכן "המשוכח והמפואר" הוא "מימות עולם", אך מלך, נעשה רק ב"אז ישיר", שהרי אין מלך בלי עם, ואז המליכו עם ישראל את ה' למלך. הוסיף הרב שמאי גינזבורג זצ"ל, כתוב במדרש [שמו"ר כ"ג א] "נכון כסאך מאז", הכוונה היא מאז שעם ישראל אמרו שירה.

"אז ישיר משה" (ט"ו - א)

כך אמר משה לפני הקב"ה, יודע אני שחטאתי לפניך ב"אז", שנאמר "ומאז באתי לדבר אל פרעה הרע לעם הזה", לכך אני משבחך הדא הוא דכתיב "אז" ישיר משה. [שמו"ר כ"ג - ג].

שואל ה"בית הלוי", איזה תיקון יש בזה שהשירה נאמרה באותו לשון ובאותה התיבה שבה חטא. ומתריך, יש שאדם שמח ומהלל את הקב"ה על הצלתו ועל הטובה שקורה עכשיו, אבל ישראל שרו, שמחו והודו לא רק על ההצלה שניצלו עכשיו מהמצרים, אלא עיקר שמחתם היתה על העבר, שזכו שבזכותם התגלה והתפרסם כבוד השם יתברך, ואמרו שירה גם על השעבוד - שבלי השעבוד לא היה מקום לשמחה. וזה מה שאמר משה, מקודם חטאתי ב"אז", שהתרעמתי על קושי השעבוד, ועכשיו אני אומר שירה ב"אז", אני שר על העבר, ובכך אני מתקן מה שאמרת קודם. ולפי"ז מסביר ה"בית הלוי" את הפסוק בהלל "אודך כי עניתני ותהי לי לישועה",

אני נותן לך הודיה על העינוי הקודם, שעל ידו באה לי הישועה, ונתקדש שמך ע"י שניהם, ועל כך באה ההודאה, כי שניהם כאחד טובים.

"אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה" (ט"ו - א)

מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה. [רש"י]

האדמו"ר רבי אהרן מבעלז נתן לדברי המדרש פירוש נוסף. כשהגיע לארץ ישראל לאחר המלחמה וכל משפחתו נספתה בשואה - היתה הצלתו מהולה בצער. שמחה שניצל, והצער שכל משפחתו וכמעט כל חסידיו נספו. ובשבת הראשונה שלו בארץ ישראל שהה בחיפה, והיתה זו שבת פרשת בשלח, וכך אמר. "אז ישיר" אמרו חז"ל, מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה. מה הכוונה? למשה רבנו היה קשה לפתוח בשירה על ההצלה, כיון שרוב העם לא זכו לכך ומתו במצרים, כמו שכתוב "וחמושים עלו", אחד מחמשה, ויש אומרים אחד מחמש מאות ניצלו, ואיך אפשר לשמוח ולשיר במצב כזה. אלא, מכאן רמז לתחיית המתים, ע"י שזוכים ומאמינים בתחיית המתים, וסופם של כל המתים לקום לתחייה, אפשר לומר "אז ישיר".

"אז ישיר וכו' אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים" (ט"ו - א)

האדמו"ר רבי יעקב מהוסיאטין שאל, מדוע אנו מכנים את שירת הים בתואר "שירה חדשה", כפי שאנו אומרים בתפילת שחרית "שירה חדשה שיבחו גאולים וכו'?" ותריך, הגמ' במסכת מגילה [י:]: אומרת שלא אומרים שירה על אבדן רשעים, שהרי בקריעת ים סוף ביקשו מלאכי השרת לומר שירה, והקב"ה אמר להם: מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה? וזאת הסיבה שלא אומרים הלל שלם בשביעי של פסח, ואומרים רק חלק מההלל כדי להודות על הנס ועל קידוש שם שמים שהיה בו, אבל לא על מפלת הרשעים. והנה, המדקדק בפסוקים ימצא, שאכן כך נהגו ישראל בשירת הים, שלא אמרו על מפלת הרשעים, כי אם על הנס והתשועה שהיתה להם, שהרי כתוב [י"ד - ל:] "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים", ולא נאמר שאמרו שירה אלא רק אחר כך, "אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ויאמרו לאמר אשירה לה'", הוי אומר, כל השירה היתה לה' ולא על תבוסת מצרים. אכן, שירה חדשה היא זו, שהרי בכל האומות אין הדבר כן, אלא בוודאי שרים ומזמרים על מפלת אויביהם, ולכן שירה זו היא "שירה חדשה".

"סוס ורוכבו רמה בים" (ט"ו - א)

שניהם קשורים זה בזה והמים מעלים אותם לרום ומורידים אותם לעומק ואינם נפרדים. [רש"י]

מה המטרה בקשירת הרוכב לסוס? אומר רבי יחזקאל סרנא, ההסבר, אולי הרוכב יחשוב ברגעים הללו שבין מוות לחיים, שמה שהוא טובע זה לא בגלל הקב"ה, אלא בגלל שאיבד את סוסו, לכן הוא טובע. לכן היו קושרים השניים כל אותו הזמן עד שמתו.

"ויאמרו לאמר אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים" (ט"ו - א)

בפסוק זה ישנו רמז נפלא המוכיח עד כמה דואג הקב"ה לכבוד ישראל, עד שהוא מוותר על כבודו ותובע את עלבונם, כפי שמביא בספר "זכרון ישראל" בשם ספר "קרני ראם":

בפרשת צו אומרת התורה [ויקרא ו- ב]: "זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה", ואומר על כך המדרש [ויקרא ז] מי שמתגאה ונהג כעולה - בהרימו את אפו למעלה - דינו 'על מוקדה', דהיינו: עונשו שיעלה בשרפה על גבי המוקד.

מקשה על כך ה"קרני ראם": מדוע, אפוא, נידון פרעה במים, על אף שהוא לקה בגאווה אל ה' באמרו "מי ה'", ולא בשריפה?

אלא, שעל פי דין ראוי היה פרעה לשני עונשים: עונש באמצעות מים, מדה כנגד מזה על שהטביע את ילדי ישראל ביאור, ועונש בשריפה על גאותו - ומאחר שהקב"ה מחל על כבודו ותבע את כבודם של ישראל, הוא הענישו במים.

זהו שאומר הפסוק: "אשירה לה' - מדוע יש לשיר לה'?" "כי גאה גאה" - פרעה התגאה, ובכל זאת "סוס ורכבו רמה בים". ומפני מה לא נענש בשריפה? "כי עזי וזמרת קה, ויהי לי לישועה", מאחר שהקב"ה דאג לכבוד ישראל ולא לכבודו שלו!

"זה א-לי ואנוהו" (ט"ו - ב)

אומר הרבי מקוצק, "ואנוהו" לשון נווה ודירה, בתוכי ובקרבי אתקין נוה ודירה להקב"ה. רבי שמשון רפאל הירש אומר, אעשה את עצמי נוה ומדור לשכינה. אקדש ואטהר את עצמי, שגופי יהיה ראוי להשראת השכינה.

"זה קלי ואנוהו" (ט"ו - ב)

הגמ' במסכת שבת [קל"ג]: דורשת מפסוק זה, התנאה לפניו במצוות: עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה, ושופר נאה, ציצית נאה, ספר תורה נאה וכו'. לכאורה, למה דווקא מפסוק זה לומדים את הידור מצווה? לימוד נוסף דרשו חז"ל מפסוק זה, כתוב במכילתא, ר' אליעזר אומר, מנין אתה אומר שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל ושאר נביאים, שנאמר "זה א-לי". ולומדים זאת מהמילה "זה", שכביכול הצביעו עליו באצבע, ראה מוחשית. ולפי"ז אפשר לבאר מדוע למדו מפסוק זה את דין הידור מצווה, כי אחרי שבני ישראל ראו את כבודו יתברך, הם הבינו את הזכות והחובה לעובדו, וכמה יש להתאמץ ולקיים את מצוותיו ברוב פאר והידור. וזהו לימוד גדול עבורנו, כותב ר' שלמה לוינשטיין, שלפעמים אדם נדרש לשלם טבין ותקילין עבור מצוות, כגון מזווה, תפילין ומצוות, ולפעמים בגלל דוחקו הוא מסתפק ברמת הידור בינונית ומשכנע את עצמו שהעיקר שזה כשר. אבל אם הוא יעצור ויתבונן לפני מי הוא מקיים את המצווה, ומי עתיד לשלם לו שכרו, הוא יגיע לאותה מסקנה שהגיעו בני ישראל על הים, זה קלי ואנוהו, ויתאמץ בכל כוחו להדר אף מעבר ממה שידו משגת. כשהאבא מבקש מהבן טובה, הבן יהדר לעשות את הפעולה הרבה יותר מאשר אדם זר שביקש אותה פעולה, כי הוא מכיר בערך אביו. וזוהי הדרשה "זה קלי",

זהו הקב"ה שמרעיף עליך רוב טובות, וכל נשימה ונשימה אנו חייבים לו, ולכן נעשה מאמץ להדר במצוות כמה שיותר.

"זה קלי ואנוהו" (ט"ו - ב)

בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים. [רש"י]

שואל רבי חיים מוואלוז'ין, מנין לחז"ל שהשפחות הן הן שאמרו "זה", אולי ראשי ונכבדי העם אמרו? ומתריך, אם היו אומרים את זה כלל ישראל, היה צריך להיות כתוב קודם "אלוקי אבי" ואח"כ "זה קלי", שהרי האבות הכירו את אלוקותו ופרסמו אותו, ורק אח"כ היה קריעת ים סוף. מוכרח להיות שהשפחה, שהם ה"ערב רב", הם שאמרו "זה קלי ואנוהו", שהרי הם לא יכלו לומר "אלוקי אבי", וכמו גר המביא ביכורים, שמביא ואינו קורא כיון שאינו יכול לומר "אשר נשבע ה' לאבותינו". ולכן התורה הפכה את הסדר, שהערב רב אמר "זה קלי ואנוהו", ובני ישראל אמרו "אלקי אבי וארוממנהו", מה שלא יכלנו לדעת אם היה מקדים "אלוקי אבי וארוממנהו".

"זה א-לי ואנוהו אלקי אבי וארוממנהו" (ט"ו - ב)

בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים. [רש"י]

כותב רבנו בחיי, אין כוונת החכמים שתהיה מעלת השפחה בענין ההשגה והחכמה יתירה על השגת מעלת יחזקאל בן בוזי הנביא, אלא הכוונה שראתה שפחה על הים דבר שלא ראה יחזקאל.

אומר רבי אהרן מבעלז, על שתי בחינות הפסוק מדבר. הבחינה האחת שבא לו לאדם בחוש מה שרואה עין בעין, כנגד אמונה זו אומרת התורה "זה קלי ואנוהו", שזה שבח על מה שהיו מראים באצבע. אמונה חושית, אבל על אמונה כזאת לא נאמר כי אם "ואנוהו" ותו לא. אבל ישנה אמונה גדולה ממנה "אלקי אבי וארוממנהו", זוהי האמונה הפשוטה המסורה לנו והמושרשת בנו בקביעות, האמונה שבאה לנו מאבותינו ואמותינו. גדולה אמונה זו, אשר בה נאמר "וארוממנהו", שכן כוחה של אמונה זו לרומם אותנו תמיד, ולא רק בשעת התגלות.

"עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה זה אלי ואנוהו אלקי אבי וארוממנהו" (ט"ו - ב) כתוב בגמרא בשבת [קל"ג]: "זה אלי ואנוהו" התנאה לפניו במצוות עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה וכו', אבא שאול אומר ואנוהו הוי דומה לו מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום. והגמ' בבא קמא [ט]: דורשת "אמר ר' זירא בהידור מצוה עד שליש במצוה". שיש להוסיף בהידור מצוה עד שליש משווי כל המצווה.

יש להבין מה השייכות של הידור מצוה לשיירת הים. ועוד, מאי טעמא רק עד שליש. ה"בני יששכר" [מאמרי השבתות, מאמר ב] מבאר ביאור נפלא, על פי מה שכתוב בתרגום יונתן על הפסוק [שמות י"ד - ז] "ויקח שש מאות רכב בחור ושלישים על כלו", ותרגם "ומוליתא תליתא על כולהו", מה כוונת

"תהומות יכסימו ירדו במצולות כמו אבן" (ט"ו - ה)

ואומר ה"אמרי יעקב", תוך הים נקרא מצולה. פנים העומק, חלק המים העמוק יותר, נקרא תהום. א"כ, היו צריכים לכתוב את הפסוק בצורה הפוכה. כי קודם ירדו למצולות, ורק אח"כ כוסו בתהומות. אלא, שכאן רמוזים דברי חז"ל אשר אמרו, כי היו המצרים יורדים לתהום, ועולים לרום כמה פעמים, ורק אח"כ טבעו. נמצא איפוא, כי לאחר שכוסו בתהומות ועלו, שבו וירדו למצולות.

"ירדו במצולות כמו אבן" (ט"ו - ה)

"יאכלמו כקש" (ט"ו - ז)

"צללו כעופרת" (ט"ו - י)

הרשעים כקש הולכים ומטרפין עולין ויורדין, בינונים כאבן, והכשרים כעופרת, שנחו מיד. [רש"י]

וקשה, שלכאורה הכתובים אינם לפי הסדר, או שהכתוב יתחיל מן הרשעים ויסיים בכשרים שבהם ואז הסדר הוא- קש אבן עופרת, או שהכתוב יתחיל בכשרים ויסיים ברשעים ואז הסדר יהיה עופרת אבן קש. וכן קשה, מדוע חולקו מצרים רק לשלוש קבוצות, וכי לא היו בהם רשעים בעוד דרגות. וביאר חכם אחד, ששלוש קבוצות של מצריים רדפו אחרי היהודים. א', שרדפו בגלל הציווי של פרעה ואפילו אם זה פרעה היה מצווה נגד אומה אחרת גם היו רודפים. ב', קבוצה נוספת רדפו בגלל שנאת ישראל. ג', הקבוצה השלישית רדפו כדי לקבל שלל.

והדברים מדוייקים בפסוקים, 'מרכבות פרעה וחילו ירה בים' זאת הקבוצה הראשונה שרדפו בגלל הציווי של פרעה, כיון שבדרך כלל החיילים הראשונים הם החיילים הקבועים, וכיון שלא עשו זאת משנאת ישראל ומצד שני הם רדפו כדי להרוג את ישראל, לכן הם בינוניים וירדו במצולות כמו אבן. אחריהם 'וברוב גאונך תהרום קמיך', אלה שרדפו משנאת ישראל שהם הרשעים, ולכן 'יאכלמו כקש'. והאחרונים שרדפו היו אלו שרדפו בשביל השלל ולכן הם רדפו אחרונים 'אמר אויב ארדוף אשיג אהל שלל', וכיון שהם לא רצו להרוג את ישראל אלא רק את השלל לכן 'צללו כעופרת'...

רעיון זה נאמר לפני רבי חיים קניבסקי שליט"א, ושאלוהו, שלפי זה קשה מה שאנו אומרים בכל יום 'זאת רודפיהם השלכת במצולות כמו אבן במים עזים' ולפי האמור רודפיהם היינו שונאי ישראל ומדוע לא היו כקש? וענה מיד ע"פ הגמרא בב"ב [ע"ג:] ומשמע שם שאבן שנמצאת במים עזים שהולכים במהירות מתנענעת כקש, וגם כאן אומרים, כמו אבן במים עזים, והיינו כמו קש.

"קפאו תהומות בלב ים" (ט"ו - ה)

ואומר הרא"ש, וגם התוס' שאנין, 'קפאו תהומות בלב ים', הלב נמצא באמצע הגוף. מכאן שהקב"ה חילק את הים לשלוש. את החלק העליון והתחתון, הוא הקפוא, ובחלק האמצעי היה מעבר, כך שבני ישראל עברו בו, כדי שיהיה לכולם נוח לעבור, לא צריך לרדת במדרון אל קרקעית הים ולא צריך להעלות כשיוצאים מהים.

התרגום? ונראה לפרש על פי הירושלמי כלאים [פ"ח - ה"ב] הובא בפירוש הר"ש למשניות [כלאים פ"ח - מ"ב] וכן הוא במדרשים [מכילתא פ"א - א' ז'] והוא שמנהג העולם היה תמיד לנסוע בעגלה המחוברת רק לסוס אחד בלבד. עד שבא פרעה שהיה בימי יוסף, והנהיג ליסוע במרכבתו בשני סוסים, ("מרכבת המשנה") ואחר כך פרעה שרדף אחרי בני ישראל, היה אוסר שלשה סוסים בכל מרכבה, וזהו הפירוש 'ושלישים על כולו', שהוא הוסיף שלישי על הסוסים, דהיינו סוס שלישי. וזה ג"כ כונת התרגום יונתן 'מוליאתא תליתאה' (היינו סוס, כענין 'מולייתות של בית רבי' בגמרא שבת נ"ב.), ואם כן הוסיף פרעה 'הידור' שלישי בעבירה, לרדוף אחרי ישראל, והנה השי"ת לקח ממנו נקם סוס ורוכבו רמה בים ומבחר שלשיו טבעו בים סוף, על כן שוררו לפניו 'זה אלי ואנוהו' התנאה לפניו במצות, שלקחו ולמדו מההידור של פרעה שהיה הוספה של שלישי בעבירה, ולמדו ממנו להדר במצוות עד שלישי.

ובספרו "אגרא דפרקא" [אות ש"ה], הוסיף לבאר עם זה את מאמר חז"ל [פסחים ק"ח: ערכין ט"ז]. שהקב"ה שילם לים על מה שפלט את המצרים, ושילם לו הקב"ה כנגד אחד ומחצה שבהם, שבמצרים היו שש מאות רכב ובסירא היו תשע מאות רכב, ולמה הוסיף הקב"ה משש מאות לתשע מאות? אלא דהקב"ה הרי מקיים את התורה, ולכן מכאן נתחדש העניין של הידור מצוה עד שלישי, כאמור, לכן שילם לו הקב"ה תוספת שלישי על מעשהו.

"זה קלי ואנוהו אלקי אבי וארוממנהו" (ט"ו - ב)

הגמ' בשבת [קל"ג] אומרת, תניא, זה קלי ואנוהו, התנאה לפניו במצוות. עשה לפניו סוכה נאה, לולה נאה וכו'. אבא שאול אומר, זה קלי ואנוהו הוי דומה לו. מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום. - בספר "פרדס יוסף", מבאר שאין זו מחלוקת, אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. כלומר אבא שאול אינו חולק על החכמים שדרשו ואנוהו התנאה לפניו במצוות, אלא הוא בא להוסיף, שלא די בסוכה נאה ואתרוג נאה, כי יש אנשים שמוציאי הון תועפות על אתרוג יפה, אבל כשמגיע לצדקה, הם נהיים קמצנים מופלגים, ולבם נהיה אבן. כי דרך אנשים שבמצוות שבין אדם למקום הרי הם מודקדים בקלה כבחמורה, ומוסיפים להדר עד שלישי ויותר, ואילו ב'בין אדם לחבירו' אינם מקפידים לצער זולתם. זה מה שאבא שאול בא להוסיף, שגם אם הנך מהדר במצוות "התנאה לפניו במצוות" תזכור גם כן להדר ב'בין אדם לחבירו' שכן מה הוא רחום אף אתה רחום. והוסיף לבאר בזה באופן נפלא את מה שאמר דוד המלך בתהילים [כ"ב - ז'], "ואנכי תולעת ולא איש", שדוד המלך התאוונן על רודפיו שמקפידים על מצוות שבין אדם למקום ואינם מקפידים על בין אדם לחבירו, וטען כך: הרי בכל דבר מאכל הנכם בודקים את המאכל שלא יהיו בו תולעים, אז אם הנכם מקפידים שלא לאכול תולעים, הקפידו גם כן שלא 'לאכול' אנשים, וזה שאמר "ואנכי תולעת ולא איש" החשיבו אותי לפחות כתולעת ואל תאכלו אותי...

"אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורי שמו ידי" (ט"ו - ט)

כדי שאפשר יהיה לקחת שלל המלחמה, יש צורך להרוג לפני כן את האויב. למה שינה כאן פרעה מן הסדר ואמר תחילה "אחלק שלל", ורק אח"כ "אריק חרבי". מתרץ רבי יהושע לייב דיסקין, לעיל בפרשת בא [י - ט] כתוב "בנערנו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותינו בצאננו ובבקרנו נלך", הסדר שמוכא בפסוק הוא לכאורה הסדר שיצאו, קודם הנערים והזקנים אח"כ הבנים והבנות, ואחרונים הצאן והבקר, נמצא, שכשפרעה רדף אחרי בני ישראל, היה אמור לפגוש תחילה את הצאן והבקר, ועל זה אמר "אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל", איזה שלל, השלל שנמצא בסוף המחנה, לאחר מכן יפגוש את הבנים והבנות, ועל זה אמר תמלאמו נפשי, אותם אקח בשבי כדי למוכרם לעבדים, ולבסוף יגיע לנערים והזקנים שאותם הוא מתכנן להרוג, ועליהם הוא אומר "אריק חרבי תורי שמו ידי"

"מי כמכה באלים ה' מי כמכה נאדר בקודש נורא תהילות וכו'" (ט"ו - י"א) יש כלל בדקדוק, בג"ד כפ"ת בראש מילה מקבל דגש. אך כל זה בתנאי שה- בג"ד כפ"ת לא בא אחרי אותיות אהו", כי אם המילה הקודמת מסתיימת באחת מהאותיות הללו, ה- בג"ד כפ"ת לא יקבל דגש, לכן כתוב "מי כמוך" ללא דגש בכף. וא"כ קשה, למה ב"מי כמכה" השני, כן יש דגש, הרי הוא בא אחרי האותיות אהו". אומרים התוספות, ומובא גם בבית יוסף, יחד עם בני ישראל עבר פסל מיכה, אם יהיה כתוב "מי כמכה באלים ה' מי כמכה", אז עלול להתפרש שה' מיכה, כלומר, שפסל מיכה הוא האלוהים. לכן עשו תיקון סופרים נגד כללי הדקדוק "מי כמכה נאדר בקודש".

מוסיף ה"בית יוסף" על הפסוק להלן [ט"ו] "תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך ידמו כאבן", וצ"ל לכאורה כאבן עם כף לא דגושה, כי היא מופיעה אחרי האות ו' - מאותיות האהו", ולכן גם כאן עשו תיקון סופרים, כי מי שאינו מדקדק, יאמר "ידמוך אבן", לכן תיקנו ושמו דגש.

"מי כמוך באלים ה' וגו'" (ט"ו - י"א)

פסוק זה הוא שונה מהפסוקים שלפניו ושלאחריו, כי כל הפסוקים מתארים את מהלך של נס קריעת ים סוף: "סוס ורוכבו רמה בים" "מרכבות פרעה וחילו ירה בים וכו'", "אמר אויב ארדוף אשיג וכו'". "נשפת ברוחך כיסמו ים וכו'", ופתאום "מי כמכה באלים ה'", שזה לא תיאור אלא שבח לקב"ה, ושוב חוזר לתאר "נטית ימינך תבלעמו ארץ וכו'", מדוע?

הסביר זאת בעל ה"דברי יחזקאל" משינאווא זיע"א, על פי מעשה שהיה: אחד מתלמידי ה"בעל שם טוב" הקדוש נכנס להיפרד מרבו לפני שובו לביתו. ביקש ממנו ה"בעל שם טוב" ממנו שבדרכו לביתו יעבור דרך עיירה פלונית וידרוש שם בשלומו של רבי בערל הצדיק... החסיד עשה כמצוות רבו, אלא שכאשר נכנס לאותה העיירה, התפלא לשמוע כי איש אינו מכיר צדיק בשם רבי בערל... אחד התושבים אמר לו כי יש בעיר יהודי בשם בערל אך הוא מלמד תינוקות של בית רבן, הוא ניגש ליחידו ובדיוק אז מסר ר' בערל שיעור לתלמידים על פרק "ברכי נפשי" בתהילים [ק"ד]. החסיד היטה אוזנו ושמע את השיעור. ור' בערל שאל את התלמידים שאלה: לאורך כל הפרק דוד המלך מתאר את פלאי הבריאה "המקרה במים עליותיו וכו'", "עושה מלאכיו רוחות וכו'", "המשלח מעיינים בנחלים וכו'", "עשה ירח למועדים שמש ידע מבוואו וכו'", ופתאום באמצע הפרק מופיע הפסוק "מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית", ושוב לאחריו ממשוך בפלאי הבריאה "זה הים גדול ורחב ידיים וכו'", מדוע? הסביר הרב לתלמידים: דוד המלך החל לתאר את פלאי הבריאה, ופתאום באמצע התיאור הוא כל כך התלהב שלא היה יכול להתאפק וקרא "מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית..." כאשר שמע החסיד את דברי הרבי, הבין מיד מדוע שלח אותו הבעש"ט הקדוש אליו, ומסר לו את דרישת השלום. אותו מלמד נודע לימים כתלמידו המובהק וכממשוך דרכו של הבעל שם טוב, הלא הוא רבי דב בער שהתפרסם בשם המגיד ממעזריטש.

על פי מעשה זה ביאר ה"דברי יחזקאל": עם ישראל תיארו את מהלך נס קריעת ים סוף, אלא שתוך כדי התיאור הם לא יכלו להתאפק וזעקו "מי כמכה באלים ה' מי כמכה נאדר בקודש...". (הופיע ב"מתוק מדבש")

"ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות" (ט"ו - כ)

חז"ל דרשו [מדרש תהילים י"ח] "כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוחלין לו עוונותיו, ונעשה כבריה חדשה. ישראל כשנעשה להם נס אמרו שירה, ונמחלו כל עוונותיהם". וכתב ה"כלי יקר" בשם רבנו בחיי, שלמדו כן מלשון "מחולות", שהוא על שם שנמחלו עוונותיהן.

וכתב ה"שפתי כהן" שעל ידי השירה נמחל למרים עוון גניבת דעת פרעה שאמרה לו "כי לא כנשים המצריות העבריות", וכן מה שגנבה דעתה של בת פרעה באומרה "האלך וקראתי לך אשה מינקת", שהיה לה לבטוח בה ולומר "האלך וקראתי לך את אם הילד" ולגלות לה שיוכבד היא אם הילד [וכתב, שיש מי שאומר שבעוון זה נהרג חור בנה], וכשאמרה שירה נמחל לה.

"ותיקח מרים הנביאה אחות אהרן את התוף בידה" (ט"ו - כ)

יש להקשות, למה קראה אחות אהרן ולא אחות משה. וגם צריך להבין, למה לקחה התוף בידה ומשה לא עשה כן? מתרץ בספר "אמרי שפר", שנבואת משה הייתה בלי צורך בהכנה, מה שאין כן שאר הנביאים, היו צריכים הכנה, כדכתיב [מלכים ב' ג - ט"ז] "ויהי כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'", לכן לקחה מרים התוף בידה, ובזה הייתה אחות אהרן ולא אחות משה, שמשה לא היה צריך התוף להכנת נבואתו.

בספר "דברי מאיר" הביא בשם רבי מאיר מפרמישלן זצ"ל שתירץ מדוע מרים לקחה תוף, משום שמרים הנביאה התלהבה לבוא לומר שיר בקול רם, וקיי"ל 'קול באישה ערווה', לכך לקחה התוף בידה והכתה בתוף והייתה משוררת בקול רם ונעים, ולא נשמע קולה מפני הכאתה בתוף.

רבי ירמיהו לעזו זצ"ל בספרו "דברי ירמיהו" תירץ בהקדם מה שיש להעיר מדוע נכתב 'התף' בה"א הידיעה - כביכול זהו התוף הידוע, וביאר עפ"י מה שאמרו חז"ל שבשעה שלקח עמרם את אשתו בחזרה היו אהרן ומרים משוררים ומזמרים. ומנא ידעו זאת חז"ל?

"ויורהו ה' עץ וישלח אל המים ומתקו המים" (ט"ו - כ"ה)

כתוב בילקוט שמעוני [בשלה רנ"ו] "בזכות העץ שהשתמש בו משה להמתיק את מי מרה, ניצל מרדכי מן העץ שהכין לו המן. ואול זה המקור לאחד מצירופי השמות הנודעים ביותר 'משה מרדכי'.

"שם שם לו חוק ומשפט ושם ניסהו" (ט"ו - כ"ה)

מובא בתרגום יונתן בן עוזיאל, כי במרה ניתנו לעם ישראל שלוש מצוות והן: שבת, כיבוד הורים ודיני נזיקין. ויש לשאול, א. מדוע דווקא שלוש המצוות הללו? ב. מדוע היה צורך לתת מצוות אילו לפני מתן תורה? מסביר המהר"מ שפירא מלובלין, מובא בחז"ל, כי כאשר ביקש הקב"ה לתת תורה לישראל, התנגדו מלאכי השרת וביקשו להשאיר את התורה אצלם. ומדוע? אחד ההסברים הוא מדין 'בר מצרא' שהינו כיוון שהם היו בשכנות לתורה הם קודמים לישראל. אבל הרי ידוע, כי כאשר יש שותף הוא קודם ל'בר מצרא'. ולכן, כדי לזכות את ישראל מול טענת המלאכים, נתן להם הקב"ה שלוש מצוות שכל אחת מהם עושה את ישראל שותפים לקב"ה. והם: א. שבת - השומר שבת נעשה שותף לקב"ה במעשה בראשית. ב. כיבוד הורים - ג' שותפים באדם, הקב"ה אביו ואמו. ג. דיני נזיקין - שהרי כל הדין דין אמת נעשה שותף לקב"ה במעשה בראשית.

"ויאמר אם שמוע תשמע לקול יהוה אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצוותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאיך" (ט"ו - כ"ה)

ידועה הקושיה, אם הקב"ה לא ישים את המחלה, למה יהיה צריך לרופא? החיד"א בספרו "נחל קדומים" מביא את דברי הרשב"ם שאומר, ישנם בתורה הרבה חוקים שטעמם לא ידוע, ואולי יחשוב האדם אולי אין טעם לקיימם כיון שאיני מבין טעמם, והתשובה, אנו סומכים על הקב"ה שהוא יודע שהחוקים טובים לנו לשומרם, וזה דומה לחולה שבא אל הרופא, רושם לו הרופא תרופות למיניהן, ונותן לו הוראות מה לאכול ומה לא לאכול, והחולה סומך על דרישותיו, אפילו שהוא לא מבין איך עובדות התרופות על גופו. אותו הדבר בתחלואי הנפש, הרופא הגדול נתן לנו סדר מצוותיו וחוקים שמועילות לרפואת נפשותינו, אפילו שאנו לא מבינים איך מצוה פלונית או חוקה אלמונית תועיל לתיקון הנפש, מ"מ מחובתנו לקבל דברי הרופא הגדול, אשר הוא יודע את תחלואי הנפש ואת דרכי הרפואה שלהם. זהו שאומרת התורה "אם שמוע תשמע בקול ה' אלוקיך והישר בעיניו תעשה", אף על פי שאולי אין הדברים כשרים בעיניך, והרי הם לדעתך דברים בלא טעם, "והאזנת למצוותיו ושמרת כל חוקיו", אפילו שנראים בעיניך כחוקים ללא טעם. אז "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך", ואם תשאל, איך אדרוש לשמור חוקים אשר אין אני מבין את טעמם, התשובה לכך "כי אני ה' רופאיך", וכשם שאתה שומע לרופא לכל אשר יאמר, כי אתה לא יודע ומבין בחכמת הרפואה ואילו הוא יודע, כך אני לך כמו רופא נאמן שיודע מה טוב לך ומה לא טוב לך.

רבי שמואל הלוי וואזנר בעל "שבט הלוי" (דרשות ושיחות שבט הלוי - תשס"ג עמוד קע"ב) ביאר עפ"י דברי היעב"ץ שביאר [סידור עמודי שמים ח"ב בהגהות המחבר עמוד

אלא למדו זאת מפסוק זה שנאמר 'התף' היינו אותו תוף הידוע אשר השתמשו בו אז קודם לידת משה, והיא התנבאה אז שאמה תוליד בן אשר יהיה מושיע של עם ישראל, וכאשר נתקיימה כעת נבואתה - לקחה אותו התוף בידה. וזה שנאמר "אחות אהרן" כפירוש רש"י בשם חז"ל, כי אז כאשר השתמשה בפעם הראשון עם התוף הזה - היתה באמת רק אחות אהרן.

"ותען להם מרים שירו לה' כי גאה גאה וכו'" (ט"ו - כ"ה)

מדוע מכל השירה הזאת, בחרה מרים הנביאה דווקא את הפסוק הזה. - ועוד קשה, שלמה המלך בשיר השירים [א' - ט'] אמר "לסוסתי ברכבי פרעה דימיתך רעיתי". מה הדמיון? אומר ה"פרדס יוסף", למרים היתה קושיא, מילא הרכב מגיע לו לטבוע בים, כיון שביקש להרוג את בני ישראל אבל מה אשם הסוס? התשובה, הסוס עזר לו, לכן קיבל את עונשו כדין. אמרה מרים, אנו הנשים לא לומדות תורה, במה, איפוא, נזכה לחיי העולם הבא? בכך שהננו מסייעות ללימוד התורה, שולחות את הבנים לבית המדרש, ומחכות לבעלים שישבו מלימודם. ומנין לנו שנקבל על זה שכר? אם הסוס שרק מסייע את הרכב, מקבל את דין הרכב לעניין העונש, על אחת כמה וכמה אנו הנשים, שעל הסיוע ללימוד תורה של הבנים והבעלים מגיע לנו שכר, וזוה יובן הפסוק "לסוסתי ברכבי פרעה דימיתך רעיתי".

"ויסע משה את ישראל מים סוף" (ט"ו - כ"ה)

הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות, והיו ישראל מוצאין אותם בים, וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים, שנאמר [שיר השירים א' י"א] תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף, לפיכך הוצרך להסיען בעל כרחם. [רש"י] אומרים בעלי המוסר בים סוף בני ישראל רצו להישאר עוד לאסוף כסף וזהב, ואחרי כן באו למרה ולא היה להם מים, כי הקב"ה רצה להראות להם שכסף לא שווה כלום, שהרי יש לכם הרבה כסף ואין לכם לשנות, האם אפשר לשתות כסף וזהב?

"ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם" (ט"ו - כ"ה)

שואל האדמו"ר מצירטקוב, למה לא קראו למקום "מתוק" על שם הנס שהמים נהפכו למתוקים. אלא, השם בא להנציח את הנס, שלא התחלף להם מים מרים למתוקים, אלא המים המרים עצמם נהפכו למתוקים. כדי להודיע לדורות לא להתייאש משום דבר, שאפילו המור ביותר עלול ליהפך למתוק "והקב"ה מצילנו מידם", מהמור עצמו צמחה הישועה.

"ויורהו ה' עץ וישלח אל המים ומתקו המים" (ט"ו - כ"ה)

כתוב במכילתא, שזה היה עץ זית, ואין לך עץ יותר מר מאשר עץ זית - והקב"ה מרפא את המור במר. אומר האדמו"ר רבי חנוך מאלכסנדר, שתלונה זו של בני ישראל על משה, לא עוררה רוגז, כי מיד הרגישו בחטאם ונפשם נהיתה מרה עליהם, ומן המרירות הזאת נמתקו המים.

כ"ו], את בקשת "והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו" המוזכרת בברכת רפאנו, שהיא נוגעת אף לאדם הבריא בגופו. לפי שבגוף כל אדם מקננים מחלות ופגעים נסתרים, ואלמלא נטע הקדוש ברוך הוא בטבע הגוף לגבור עליהם בטרם יתפרצו (באמצעות המערכת החסונית), לא היינו עומדים בפניהם. לפיכך אף אדם בריא זקוק לתפילה שיתן ה' כח בגופו להמשיך ולהתמיד במלחמתו באותן מחלות נסתרות.

כך ניתן לפרש אף את כוונת הכתוב כאן: אם תלך בדרך התורה, אזי "כל המחלה אשר שמתי במצרים", ומטבע הבריאה מקננות הן בסתר בגופך - "לא אשים עליך" - אחזק את גופך לכל תפרוצנה בתוכך, "כי אני ה' רופאך".

"כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך" (ט"ו - כ"ו)

שואל ה"חתם סופר", וכי איזו מחלה שם הקב"ה במצרים. מתרץ ה"חתם סופר", תחלואי נפש הקב"ה שם במצרים, כשהכביד את לב פרעה ואת לב עבדיו, ובכך סגר בעדם את שערי התשובה. את אותה מחלה, הבטיח הקב"ה כשלא ישים בישראל. אדרבה, "אני ה' רופאך", וכמו שכתוב "ומל ה' אלוך את לבבך ואת לבב זרעך". אלא שהקדים לכן הפסוק "אם שמוע תשמע בקול ה' אלוך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצוותיו ושמרת כל חוקיו כל המחלה וכו'", שכן אם ישמעו בקול ה' אז יש חשש גדול יותר להתגברות יצר הרע, שהרי "כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו" [סוכה נ"ב], וא"כ מן הצורך להבטחה מיוחדת לסייעתא דשמיא שלא יהא ליבם כבד, אלא ימול ה' את לבבם, והבא לטהר מסייעין בידו.

"כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך" (ט"ו - כ"ו)

מבאר ה"חתם סופר", רופא פרטי שמקבל שכר עבור כל טיפול במחלה, מעוניין שיהיו מחלות לחולה, כדי שירוויח כסף. אבל רופא משפחתי שמקבל סכום קבוע כל שנה, ואינו מקבל שכר על כל ביקור, אין לו כל ענין שהלקוח שלו יקבל מחלה, כי כל תפקידו זה רק לשמור על בריאותו ולמנוע מחלה ממנו. כך גם השי"ת, נתן לנו מצוות, חוקים ומשפטים, כדי לשמור על בריאות נפשנו, ולמנוע מאתנו מחלה, ולמה "כי אני ה' רופאך" הרופא הקבוע, ולכן "לא אשים עליך".

"כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך" (ט"ו - כ"ו)

הגמ' בנדרים [מ"ט] אומרת, חולין רבנן - הת"ח חולים. מפרש רש"י, למה? כי עוסקים בתורה ואינם נהנים מהעולם ובאים לידי חולי. וא"כ, אומר רבי איצלה מוואלוז'ין, על פי דרך הטבע אם אדם אוכל מאכלים טובים ושותה משקאות טובים, ומטייל אחר אכילתו וישן כל צרכו ומתענג בחייו, אז גופו בריא וחזק. אבל אדם היושב והוגה בתורה כל ימי חייו, ומתנזר מכל תענוגי העולם הזה, וממעט בשינה וכולו עמל ויגיעה להבין ולהעמיק בעמקי התורה, איש כזה הוא חלוש על פי הטבע. לכן באה התורה ואומרת, אל תחשבו שכך יהיה לכם, ההיפך, "אם שמוע תשמע וכו' ושמרת כל חוקיו

וכו'", לא יהיה לך שום מחלה "כי אני ה' רופאך", כשם שאני מרפא את המים המרים שלא על פי דרך הטבע וחוקיו, כן אסיר ממך את המחלה.

"כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך" (ט"ו - כ"ו)

ואם אשים הרי הוא כלא הושמה כי אני ה' רופאך. [רש"י]
רבי מאיר שפירא מלובלין, מבאר את דברי רש"י על פי מה שכתוב בזהור, הוזהר הקדוש שואל, מה שאנחנו אומרים בתפילה "רפאנו ה' ונרפא", הרי בוודאי אם ירפאינו ה' אז "נרפא". ותירץ, שיש חילוק בין אם השי"ת הוא בעצמו מרפא, שאז החולה נרפא לגמרי ולא נשאר שם שורש וחלק מהמחלה, מה שאין כן אם החולה מתרפא ע"י בשר ודם, אין הרפואה שלימה. וזה שאומרים "רפאינו ה'", לא ע"י שליח, ואז "ונרפא" לגמרי כאילו לא חלינו כלל. וזה הפירוש ברש"י "ואם אשים הרי הוא כלא הושמה", משום "כי אני ה' רופאך".

"כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך" (ט"ו - כ"ו)

הרבי מסאטמר היה אומר, ישנם שני רופאים. א'. הקב"ה, כמו שכתוב "כי אני רופאך". ב'. רופא בשר ודם, שכתוב אצלו "ורפא ירפא". מה ההבדל בין שני הרופאים - כשהקב"ה מרפא, באה הרפואה בפעם אחת, אבל אם רופא בשר ודם, לפעמים הוא גם מקלקל וזקוק אחר כך לרפא מה שקלקל, לכן כתוב "ורפוא ירפא".

עוד הוסיף הרבי מסאטמר בשם גדול אחד. "כי אני ה' רופאך", פירוש הכרה זו "כי אני ה'", היא עצמה רפואה לכל המכות.

"ויבואו אליהם ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים" (ט"ו - כ"ו)

שתים עשרה עינות מים כנגד י"ב שבטים נזדמנו להם, ושבעים תמרים כנגד שבעים זקנים. [רש"י]

הגמ' בעירובין [מ"ג] אומרת, הרוצה לידע כמה גובהו של דקל, מה יעשה? ימדוד קומתו של עצמו וצלו, ואז יידע מה היחס בין הצל לעצמו, לאחר מכן מה גובהו וצל קומתו של הדקל, וידע מה היחס בין הצל של הדקל לדקל. שואל ה"בן יהודע", האם בשביל זה כתב רש"י כדי לדעת למדוד גבהו של דקל. ומתירץ, שגובהו של דקל הכוונה לצדיק, שנאמר "צדיק כתמר יפרח". באים אנשים ואומרים, האם זה צדיק, האם זה נחשב לגדול הדור? אנו עוד זוכרים את גדול הדור הקודם, הוא באמת היה צדיק. עונים לו, הרוצה למדוד גובהו של דקל, אל תהיה "חכם" למדוד אותו יחסית לתנאים ואמוראים, אלא תמדוד את עצמך ואת הצל של עצמך (כלומר, את המעשים הטובים שלך), ויחסית אליך תמדוד את הצדיק, ואז תראה עד כמה הוא גדול באמת.

רבי שלום שבדרון, הספיד את אחד הגדולים, ואמר בשם רבי חיים מבריסק. כאשר דליקה נופלת בארזים, יש לחשוש ממה שיאמרו אוזבי הקיר... שהם עוד זוכרים את ההנהגה הקודמת, והיא היתה משהו... מאזובים רגילים אין לחשוש, כי האזוב נמצא על הרצפה, ורואה שהדקל גבוה מאוד יחסית אליו, אלא יש לחשוש מאותם אוזבים הנמצאים על הקיר, בצד הדקל,

וחושבים שהם באותו גובה של הדקל. והכוונה אלו שהסתובבו אצל גדול הדור הקודם, וראו את ההנהגה, וחושבים שהם כבר יודעים כיצד להנהיג, והם לא יודעים שהדקל הזה נטוע כאן כבר שמונים שנה וצומח מלמטה.

"ויבואו אלימה ושם שטים עשרה עינות מים ושבעים תמרים ויחנו שם על המים" (ט"ו - כ"י)

כותב ה"חפץ חיים", עם ישראל בא לאלים ממרה, שם התלוננו על מרירות המים, וכעבור יום אחד בלבד, כמבואר באבן עזרא, הגיעו לאילים ושם היו מים מתוקים בשפע. לו ידעו ישראל כי בעוד כברת דרך מזומנים להם המים, לא היו מלינים על משה, אבל האדם הוא קצר רואי, אינו יודע מה לפניו ומה לאחוריו, ולכן הוא מלא תרעומות ותלונות.

"וילונו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר" (ט"ז - ב)

רבי משה פיינשטיין בספרו "דרש משה" כותב, עצם הבקשה של בני ישראל ללחם, היתה חטא ועוון, שאם הם היו בעלי אמונה ובטחון, לא היו צריכים בכלל לדאוג, שהרי הקב"ה בטוח יקיים את הבטחתו, ובוודאי לא הוציאים כדי להרוג אותם במדבר. ואכן, בתהילים [ע"ה - י"ז - כ], נחשבת להם בקשת הלחם לחטא "ויזסיפו עוד לחטוא לו למרות עליון בציה וינסו קל בלבבם לשאל אוכל לנפשם. וידברו באלקים אמרו היוכל א-ל לערוך שולחן במדבר הן הכה צור ויזבו מים ונחלים ישטפו הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו". בני ישראל היו חייבים להאמין שלא יאונה להם כל רע. אם היו נוהגים כן, היה נעשה להם במדבר נס גדול יותר, שלא היו צריכים ללחם כלל, אבל לאחר שהתלוננו, זכו רק למן. אפילו שזה ודאי נס גדול, אבל הימנעות מאכילה היה נס יותר גדול, והראיה מבגדיהם. בני ישראל לא התלוננו מאיפה יהיה להם בגדים, ולכן זכו לנס יותר גדול, לא למציאת בגדים במדבר, כי אם לכך שבגדיהם לא בלו כלל. הנס היה מגיע בכל מקרה, אלא שאם לא היו מתלוננים, היתה הנהגת הניסים יותר גדולה.

"הגני מומטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו" (ט"ז - ד)

שלא ילקטו היום לצורך מחר. [רש"י בשם המכילתא].

מכאן היה רבי אליעזר המודעי אומר: כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל מחר, הרי זה מחוסר אמונה. ידועה אמרת הזו"ל "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות", שאם אין לך כסף לצרכי שבת, אל תזדקק להיכנס להלוואות מאחרים, אלא תסתפק במועט כביום חול.

רבי חיים קניבסקי פירש פרוש נוסף בדרך צחות: עשה שבתך חול, תקנה לשבת כמות אוכל כה גדולה עד שישפיק לך גם לימי החול, ואז "לא תצטרך לבריות", שהרי כל מה שקונה לשבת מחזירין לו משמים, כמו שכתוב "כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה עד ראש השנה חוץ מהוצאות שבת ויום טוב שעל זה נאמר לוו עלי ואני פורע".

"למען אנסנו הילך בתורתו אם לא" (ט"ז - ד)

אומר המגיד ממזריטש, המן היה ניסיון לעשירים, אם הוא באמת חרד לדבר ה', כי להיות מובטח בפרנסה בריוח ללא דאגות ולהישאר ירא שמים, זה ניסיון יותר גדול מאשר להיות עני ולהאמין בקב"ה.

"למען אנסנו הילך בתורתו אם לא" (ט"ז - ד)

מה היה הבחינה במן? לראות אם הוא הולך בדרך התורה. ההסבר הוא, כי במן טעם כל אחד את טעם המאכל שהתאוה לו, והרי כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה. הצדיקים לא חיפשו במן מותרות, אלא רק כדי להשביע את גופם. אבל הזוללים והסובאים, חיפשו במן טעם של כל מיני מעדנים. וזה הניסיון היה, האם תישאר בן תורה או לא.

"למען אנסנו הילך בתורתו" (ט"ז - ד)

מן העניין להביא את דבריו של הסבא מנובהרדוק המבאר את מהות הניסיון. הנה הניסיון אינו אלא דמיון, משל למה הדבר דומה לאדם שנתקל בדרך הילוכו ביום השבת במטבע נוצצת אשר נראתה לו כמטבע של זהב. מיד החל לחקור אחרי היתרים שונים כדי לטלטלה, אף על פי שהיא מוקצה, כי הוא חפץ מאד לזכות במציאה זו. והנה, הזדמן למקום חלפן מומחה, בקי בטיבן של מטבעות, הוא התבונן במטבע וקבע באופן ברור על פי ראייה, שאין מטבע זה אלא אסימון שאי לו כל ערך. מיד רווח לו למוצא והוא הסתלק מן המקום. הניסיון שהיה לו לפני שעה קלה נעלם מיד לנוכח דבריו של המומחה. כך גם ניסיונות העולם הזה, הניסיון קיים כל עוד אנו סבורים שאמנם מטבע זהב מונח לפנינו. בשעה זו תבער בנו אש היצר ונחפש היתרים שונים ומשונים כדי להתיר לנפשנו את תאוותיה. לעומת זאת אם נסיר את המסווה מעל פני היצר, ונוכיח לעצמנו ולזולתנו שכל הניסיונות הינם דמיון ותו לא. אם נחדיר לליבנו שמטבע הזהב אינה אלא אסימון נוצץ ואין לה כל ערך, מיד כל הניסיונות ייעלמו ודרכנו תהיה סלולה לפנינו כמישור להתעלות רוחנית ולעליה בדרך ה'. (קובץ "למען אנסנו")

"והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום" (ט"ז - ה)

במסורה יש שלוש פעמים את כפילות המילים "יום יום". א'. בפרשתנו. ב'. במדבר [י"ד - ל"ד] "יום לשנה יום לשנה". ג'. בישיעיהו [נ"ה - ב] "ואותי יום יום ידרשון". ואת שלושתם אפשר לפרש באופן נפלא, הגמ' ביומא [ע"ו]. אומרת, שאלו תלמידיו של רשב"י מפני מה לא ירד המן לישראל פעם אחת בשנה והיה זה מספיק לכל השנה? ענה להם, אמשול לכם משל, למלך שקצב מזונות לבנו פעם אחת בשנה, ולא היה מקביל את פני אביו רק פעם אחת בשנה. עמד וקצב את מזונותיו בכל יום, והיה מקביל את פניו כל יום. כך, מי שהיה לו ארבע או חמישה בנים, פחד שמא לא ירד המן למחר וימותו ברעב, ומכוונים ע"י כך את ליבם לאביהם שבשמים. וזה ראה המסורה לרמז, "אשר ילקטון יום יום", ולכאורה הרי יכול היה המן להיות מחולק "יום לשנה יום לשנה", ועל זה באה המסורה ומתרצת "ואותי יום יום ידרשון".

"ויאמר משה וכו' ערב וידעתם וכו' ובקר וראיתם את כבוד ה'" (ט"ז - ו - ז)

עין ברש"י, שההבדל בין בשר ללחם, שבשר ביקשו שלא כהוגן, לכן יתן לכם בפנים שאינם מאירות, אבל הלחם ביקשתם כהוגן, ויוריד לכם דרך חיבה. אומר הגר"ד סולוביצ'יק, רואים כאן הבדל בין שאלה לשאלה, ישנה

שאלה כהוגן, וישנה שאלה שלא כהוגן. גם לחם וגם בשר קיבלו, אבל בכשר כתוב "וידעתם כי ה' הוציא אתכם", ידיעה בעלמא. אבל בלחם כתוב "וראיתם את כבוד ה'", שזוהי דרגה יותר גבוהה.

"ונחננו מה כי תלינו עלינו" (ט"ז - י)

אמר רב, גדול הנאמר במשה ואהרן יותר ממה שנאמר באברהם. דאילו באברהם כתוב "ואנכי עפר ואפר", ואילו במשה ואהרן כתוב "ונחננו מה". [חולין פ"ט].

אצל רבי יהונתן אייבשיץ, עמד פעם יהודי ביום כיפור, והתפלל בשברון לב "עפר אני בחיי ק"ו במיתתי". כעבור שעה קלה, בשעת קריאת התורה, שמע הרב איך שאותו יהודי מתקוטט עם הגבאי על עליה, אתה יודע מי אני? ניגש אליו ר' יהונתן ואמר לו, עכשיו אמרת "עפר אני!" ענה לו היהודי, אמנם כן, כנגד הקב"ה אני עפר ואפר, אבל כנגד הגבאי הזה...

רבי מאיר שפירא מלובלין היה אומר, אברהם אמר "ואנכי עפר ואפר" כנגד הקב"ה, ואילו משה עשה עצמו לא כלום אפילו נגד המתלוננים.

"ויאמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבוקר לשבוע" (ט"ז - ה) שואל הרבי מקוצק, למה בני ישראל בשר ולחם, הלא במן טעם כל אחד את טעם המאכל שהוא התאוה לו. ומתריך, הם לא הסתפקו בטעם בלבד, הם דרשו ממושיות.

"ויאמר משה וכו' בשמוע ה' את תלונותיכם אשר אתם מלינים עליו" (ט"ז - ה)

שואל רבי איצלה מוואלוז'ין, למה שינה משה ואמר שבני ישראל מתלוננים על ה'; הרי בפסוק כתוב "וילוננו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן". ומתריך, משה רבנו בכוונה העביר את התלונות שהתלוננו על הקב"ה, רק עליו, כדי להקל על החטא, כי עבירות שבין אדם לחבירו קשות מעבירות שבין אדם למקום.

"ויאמרו איש אל אחיו מן הוא" (ט"ז - ט"ו)

הרבי ר' מנדל מרימנוב היה אומר, המאכל משפיע על האדם, הן בצורה גשמית והן בצורה רוחנית. וכשהם אכלו את ה"מן", לחם מן השמים, השתנה פרצופם וקיבל צורה אחרת, וכמעט נעשה אדם אחר לחלוטין. "ויאמרו איש אל רעהו מן הוא, אחד אמר לשני, מי הוא? הרי אין זה אותו ראובן." ויאמר משה אליהם הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה", זוהי השפעת הלחם השמימי.

"ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא ויאמר משה אליהם הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה" (ט"ז - ט"ו)

החיד"א בספרו "נחל קדומים" שואל, למה קראו לו בני ישראל "מן", איזה משמעות יש למילה זו? ואם הם לא ידעו מה הוא, היו צריכים לקרוא לו "מה". ושאלה נוספת, מהו הלשון "הוא הלחם" שמובנו כאילו זה הלחם הידוע, ומדוע לא כתוב "הוא לחם" סתם? ומתריך, הגמ' אומרת שאין נהנין ממעשה ניסים, וישראל חששו ממעשה ניסים זה, אמר להם משה, אל

תחששו, זה לא לחם של נס, אלא זה לחם של תשלומין שהקב"ה הבטיח לאברהם, וכמו שהגמ' אומרת "בזכות שלושה זכו לשלושה", בזכות "ואקחה פת לחם" זכו למן. לפי זה מובן הפסוק, הם קראו לזה "מן", ראשי תיבות "מעשה ניסים", "כי לא ידעו מה הוא" והאם מותר להם להנות מזה. "ויאמר משה אליהם הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה", לחם זה הוא שכרו של אברהם אבינו שנתן לחם למלאכים, ואין לכם מה לחשוש.

הרבי ר' העשיל היה אומר: הגמ' בב"מ [דף פ"ו] אומרת וכן כתוב במדרש [שמ"ר כ"ה], כל מה שעשה אברהם אבינו למלאכים, פרע הקב"ה לבניו. והנה ידוע שאברהם לא הביא להם לחם, כמו שהביא רש"י [בראשית י"ח - ה] ולחם לא הביא לפי שפרסה שרה נדה, שחזר לה אורח כנשים אותו היום, ונטמאת העיסה, לכן לא ידעו מה הוא, ובאיזה זכות הוא בא.

ה"בלי יקר" מתריך, לפי שאותיות מן הם אותיות החוטם, כי כשיסגור האדם החוטם אינו יכול להגות את האותיות מ"ם ונו"ן בשפה ברורה, והמן היה בו ריח של כל מאכלים שבעולם אבל בעיניהם לא ראו כ"א את המן, כמ"ש "בלתי אל המן עינינו" [במדבר י"א - ו], וקראוהו מן לומר שכשם שב' אותיות אלו אין הברתם ניכרת ע"י סגירת החוטם, כך המן שאין בו כ"א הריח מכל מאכלים בטל שלימותו ע"י סגירת החוטם.

"זה הדבר אשר ציוה ה' לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשתיכם איש לאשר באהלו תקחו" (ט"ז - ט"ו)

כותב רבנו בחיי, שבפסוק זה יש את כל אותיות האלף בית - והפסוק הזה מדבר בענייני פרנסה. ומזה דרשו רבותינו ז"ל במכילתא, לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן. כעין זה יש רק עוד פסוק אחד בתורה, בפרשת ואתחנן "או הנסה אלוקים וגו'". במסורה נמנו כ"ו פסוקים כאלו בתנ"ך כולו, ומזכיר זאת רבי חיים פלאגי בספרו "רפואה וחיים". ומוסיף, שמי שנמצא בעת צרה ואינו יכול ללמוד, יאמר כ"ו פסוקים אלו ויועיל לו כאילו קרא כל התורה כולה. ואף ה"בן איש חי" מביא דברים אלו ומותב שטוב לאמרם בטעמים מראש השנה ועד שמיני עצרת ובכל ראש חודש, ויש שכתבו שהוא כנגד שם הוי"ה וכנגד כ"ו הדורות מבריאת העולם ועד מתן תורה. אך למען האמת יש כ"ז פסוקים כאלו בתנ"ך ולא כ"ו, ובכמה מהם כל כ"ב האותיות עם אותיות מנצפ"ך.

"וילקטו המרבה והממעייט וימודו בעומר ולא העדיף המרבה והממעייט לא החסיר" (ט"ז - י"ז - י"ח)

אנו תמידים על אלה שהרבו ללקוט, לשם מה הם טרחו? הלא הם כבר נוכחו לדעת שלא העדיפו בלקיטתם על חבריהם שהמעייט ללקוט. אומר ה"חפץ חיים", התשובה, החיוב היה ללקוט עומר לגולגולת, אלא שהיה הבדל בין המלקטים, מי שישקד על התורה יותר ומי פחות. המתמיד בלימודו, כשהיה לוקט כמות שלפי אומדן ראשון היה בזה כדי עומר לגולגולת, מיד היה חושש שמא הוא מבזבז את זמנו לריק, היה מפסיק מלקיטתו ורץ לביהמ"ד ללמוד. ואילו מי שלא נמנה על המתמידים, כל

שעה היה מסתפק שמוא עדיין לא לקט עומר לגולגולת, כי בשדה לא היו להם כלי מדידה, והיה מלקט ומלקט עד שהיה הספק יוצא מליבו.

"וימודו בעומר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו" (ט"ז - י"ח)

"וילקטו אותו בבוקר בבוקר איש כפי אכלו וחם השמש ונמס" (ט"ז - כ"א)
ביום הראשון של הלקיטה כתוב **"איש לפי אכלו"** [פסוק י"ח], ולהלן [כ"א] כתוב **"ולא שמעו אל משה ויותרו אנשים וכו' וילקטו אותו בבוקר בבוקר איש כפי אכלו"**. מדוע פעם כתוב **"איש לפי אכלו"**, ופעם נאמר **"איש כפי אכלו"**. וביותר **"צ"ב"**, מדוע שינה בלשונו, בתחילה נאמר **"איש לפי אכלו"**, ואח"כ כתיב **"איש כפי אכלו"**.

מבאר המלבי"ם חידוש נפלא, בלקיטה הראשונה, כתוב **"לפי אכלו"**, הראוי לו, כלומר שכל אחד מצא בביתו 'עומר' למאכלו, שזהו שיעור הראוי לכל 'גולגולת'. כי הרי הקב"ה יודע כמה כל אחד ואחד צריך ליום אחד, והיה בעומר לכל אחד ואחד בדיוק **לפי צורך אכילתו**, לא פחות ולא יותר. אבל כשאנשים לא שמעו אל משה, והיו בהם אנשים קטני אמונה שחששו שמוא יחסר להם למחר ומיעטו וקיצצו ביום הראשון והשאירו למחר, לכן קיבלו עונש שלמחרת לא עלה בידם ללקוט אלא רק **כפי אכלם** אתמול, שהרי הם גילו בדעתם שהם לא צריכים כל כך הרבה. ולכן שינה הכתוב בלשונו וכתב **"כפי אכלו ולא 'לפי אכלו'"** (ועיי"ש במלבי"ם המוכיח יסוד החילוק בין לשון 'לפי לבין 'כפי') נמצא, כי אותה השתדלות אסורה הזיקה להם הרבה שיחסר להם ממוזנותיהם....

ולמדנו נוראות, כי המרבה בהשתדלות יתירה (ואסורה), לא די שאינו מרוויח, אלא מסוכן הוא להפסיד את המוכן לו.

"ויאמר משה אליהם איש אל יותר ממנו עד בוקר" (ט"ז - י"ט)

התורה הזהירה את אוכלי המן, שלא יותרו ממנו עד בוקר. ואותו הדבר לגבי אכילת קרבן פסח, **"והנותר ממנו עד בוקר באש תשרופו"**. כתב ב"ספר החיים", שכל זה רמז על שריפת אש הגהינום ששולטת באדם שאין לו אמונה ולא בוטח בקב"ה, וצריך האדם לבטוח בקב"ה שיזמין לו פרנסה מידי יום ביומו.

"ולא שמעו אל משה ויותרו אנשים ממנו עד בקר וירם תולעים ויבאש" (ט"ז - י"ט)

אנו רואים בפסוקים אלו שהיתה התנגדות בעם ישראל לירידת המן, צריך להבין מדוע כ"כ התנגדו למן? מה היתה ההתנגדות של חלק מהאנשים לירידת המן? והביאור בזה, כידוע, במדבר היתה הנהגה כללית והנהגה פרטית. הנהגה כללית השפיעה על הכלל - כל פעולה שעשו נגד הקב"ה זכו לתגובה מיידית - מרים דיברה במשה, נענשה. ביקשו בשר, נענשו, שלחו בהם את הנחשים השרפים. - כל הארבעים שנה הם עמדו תחת עינו הפקוחה של הקב"ה. הם יצאו ממצרים, ממדינה לא מתורבתת, עובדי ע"ז, והם צריכים לקבל חינוך מחדש, וזאת היתה הנהגה כללית. מעבר לזה, כידוע, היתה הנהגה פרטית עם כל אחד ואחד. המן היה השוט שהצליף יום

יום על גבם של הסוררים, אדם שלא עבר עבירה, המן נפל ליד פתח ביתו. אבל אדם שחטא, במידה והיה חטא קל, היה צריך לחפש את המן, ובמקרה של חטא כבד, היה צריך לצאת מחוץ למחנה ולחפש את המן.

אומר רבי יעקב גלינסקי - כתוב בחומש דברים **"ויענך וירעיבך ויאכילך את המן"**, איזה עינוי איזה רעבון היו בירידת המן? ומסביר, אדם שבמשך תקופה ארוכה נפל לו המן ליד ביתו, ידע שלמחרת המן לא יפול ליד ביתו, כי עבר עבירה. אשתו לא ידעה שהוא עבר עבירה, הוא התבייש לספר לה. מה עשה? הודיע לאשתו שמחר כדאי לצום. לצום? שואלת אותו אשתו, מה יום מיומיים. והוא מתחיל לספר לה, שקיבל על עצמו להתענות בגלל כל מיני סיבות. הוא ידע שאם הוא לא יספר לאשתו, למחרת המן לא יפול ליד ביתו, ואשתו תשאל אותו מה קרה, והוא יהיה חייב לספר לה. אנשים יצאו מבית הכנסת וראו שהוא לא הולך לכיוון הבית, אלא יוצא לכיוון אחר. שאלו אותו, לאן אתה הולך. והוא עונה להם, לרופא, הוא שיקר בידעין, כי ידע שהמן לא יפול ליד ביתו, והוא חייב היה להצטדק ולשקר מדוע לא הולך לביתו כמו כל יום. זה ניסו הערב רב למנוע, הם רצו חיים שלמים ללא שעין בוחנת תבדוק אותם כל הזמן. וזהו היה בעצם הרעיון שעמד מאחורי מעשיהם של דתן ואבירם וחבר מרעיהם.

"ויותרו אנשים ממנו עד בוקר" (ט"ז - כ)

דתן ואבירם. [רש"י]

שואל ה"חתם סופר", לנו ידוע שדתן ואבירם היו בעלי מחלוקת, מניין לקח רש"י שדתן ואבירם הותירו למחרת מן? מתרץ ה"חתם סופר", כיון שהיו בעלי מחלוקת, זאת היתה גם הסיבה שהשאירו מהמן. הגמ' אומרת [וימא ע"ה]. שהמן היה מברר ומלבן מחלוקות בין איש לחבירו, אחד טען שהעבד שלו ושמעון גנב אותו ממנו, והשני טוען כנגדו, שלי הוא וקניתי. אמר להם משה, תמתנו עד הבוקר, ונראה כמה מנות מן יקבל כל אחד. אלא, שזה הכל אם המן יורד בכל יום ואין אפשרות להשאיר למחרתו, אבל אם אפשר להשאיר לכמה ימים, א"כ אין כל ראייה ממציאית כמה מנות בביתו של מישהו, כי יורד לו לפי הצורך, אם נשאר לו מאתמול אז יורד לו פחות וכו' וא"כ, ההוכחה הברורה כדי לברר למי שייך העבד, הוא רק ע"י זה שאי אפשר להשאיר את המן מעבר ליום. את הדבר הזה רצו דתן ואבירם להפריך, הם רצו להראות כי אפשר ואפשר להשאיר את המן לימים הבאים, דבר שאותו לא ניסה לעשות אחד מהעם עד כה, ולכן השאירו את המן. כך חשבו לבטל את אמצעי הברור אשר בו השתמש משה רבנו, וממילא יתרבו מחלוקות ומריבות בישראל.

"ויותרו אנשים ממנו עד בקר וירם תולעים ויבאש ויקצף עליהם משה" (ט"ז - כ)

דתן ואבירם. [רש"י]

מבואר בחז"ל כפי שהביא זאת רש"י שאנשים אלו היו דתן ואבירם. ומה היה ה"חשבון" שלהם להותיר מן המן למחרת? הם אמרו לעצמם: "מי יודע מה יהיה מחר? מה נאכל מחר, אם, חלילה, לא ירד מן? מה שבטוח בטוח! נאכל היום רק מחצית העומר שלקטנו ואת מחציתו השנייה נאכל למחר! ליתר בטחון!"

שהיתה להם במצרים, אלא היא מתנה הניתנת ע"י הקב"ה. וזה פירוש הפסוק "ראו כי ה' נתן לכם את השבת", תביטו ותבחינו כי זו לא השבת של מצרים, זוהי השבת שניתנה על ידי הקב"ה.

"וירם תולעים ויבאש" (ט"ז - כ"ד)

בפרשתנו כתוב שהמון העלה תולעים, אבל להלן, כאשר מספרת התורה על נס המן שהשאירו משישי לשבת, כתוב ביטוי אחר "ורימה לא היתה בו". אומר ה"פרדס יוסף", שני לשונות אלו מופיעים גם בספר ישעיהו [י"ד - י"א] "תחתיד יצע רימה ומכסיד תולעה", מפרש שם הגר"א מוילנא, שהרימה קטנה והתולעת גדולה. לפי"ז מובנים הפסוקים. כאשר דתן ואבירם השאירו מהמן ביום חול ונעשה זה באיסור, נענשו בתולעים גדולים. אבל בשבת, שהעם הצטוו לקחת כפול, כתבה התורה את גודל הנס, שלא רק שהמן נשאר, אלא אפילו רימה, שהיא קטנה, לא היתה בו.

"ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה" (ט"ז - כ"ה)
אומר הרב אברמסקי, "היום", את היום של שבת, מוצאים רק בבית המדרש ולא בשדה.

"ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו" (ט"ז - כ"ז)

שואל רבי מאיר מפרמישלאן, הלשון "מצאו" מתאים לדבר שנאבד, אבל בשבת לא ירד מן, ומדוע נאמר "ולא מצאו"? ומתריץ, בילקוט מסופר שדתן ואבירם רצו לעשות דבריו של משה פלסתר, שהרי הוא אמר "וביום השביעי שבת לא יהיה בו", מה עשו? פיזרו את המן שליקטו בערב שבת, ואמרו לשכניהם צאו וראו, אף בשבת יורד מן ואין ממשות בדברי משה. אלא, שבינתיים ירדו ציפורים ממרומים, ואכלו את המן ולא נשאר כלום. מכאן ההדגשה "ולא מצאו", שהופרה מזימתם. מסיים רבי מאיר מפרמישלאן, ולזכר השליחות שמילאו הציפורים באותה שעה, נוהגים בשבת שירה לפזר לחמים בערב שבת בשדות בשביל הציפורים, ובשבת אסור שהרי אסור לפזר אוכל לבע"ח שאין מזונותן עליך.

"ראו כי ה' נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם ביום השישי לחם יומים" (ט"ז - כ"ט)

מה קדם למה, המן או השבת? כפשטות, השבת ניתנה קודם שנצטוו עליה במרה, ואילו המן ניתן רק אח"כ במדבר סיני. ולפי"ז שואל הרב מבריסק על בעל ההגדה של פסח, שהקדים את המן לשבת, "אילו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת", ולכאורה היה צריך להפוך את סדר הדברים, אילו נתן לנו את השבת ולא האכילנו את המן דיינו", כיון ששבת ניתנה קודם, והרי כל הפיוט מבוסס על פי סדר ההתרחשות של הדברים. מתריץ הרב מבריסק, בשבת יש שני דברים. א. ציווי על עצם השבת. ב. המתנה של דבר הנקרא שבת. כלומר, חוץ מעצם מצוות שבת, נחשבת השבת כ"מתנה", וכמו שהגמ' במסכת שבת [י:א] אומרת, מתנה טובה יש לי בבית גנני ושבת שמוה". וכך גם כתוב בתפילת השבת "ולא נתתו וכו' לגויי

והאמת היא שקשה לדמיין מצב שכזה... אנחנו קמים בבוקר פותחים את המקרר ומוצאים בו, ברוך השם, אוכל מכל טוב. גם אם הוא ריק - ניגשים למכולת הסמוכה. ואם במכולת לא יהיה את שחשקה נפשינו - ישנם סופרמרקטים ענקיים ששם יש הכל... דתן ואבירם חששו שעלול להיות מצב בו הם יקומו בבוקר ולא יהיה כלל מה לאכול! אין שום אוכל במחנה כולו! זה מצב לא קל.. לכן, ליתר בטחון, השאירו חצי מהכמות היומית למחר... וא"כ מה התביעה עליהם, אומר רבי אליהו לופיאן, התביעה עליהם היתה שלא היתה להם את מידת הבטחון בהשם יתברך שיתן להם את אכלם גם מחר! הם אכלו היום רק חצי עומר ושמרו את החצי השני למחר...

"ויותירו אנשים ממנו עד בוקר וירום תולעים ויבאש" (ט"ז - כ"ב)

כאן נקט לשון תולעים, ואילו להלן לגבי שבת שהשאירו את המן עד הבוקר, נאמר ורימה לא הייתה בו. וקשה, מה הטעם שכאן כתב תולעים ולהלן רימה? מובא בשם תלמיד הגר"א ע"פ מה שכתב הגר"א בישעיהו [י"ד - י"ב], שתולעת היא תולעת גדולה, ואילו רימה היא תולעת קטנה. וא"כ, כשהתורה באה לומר את העונש שלהם שהם השאירו עד בוקר, נכתב שזה התמלא תולעים גדולים. ולגבי שבת שנצטוו להניח עד בוקר אז אדרבה אפילו רימה שזה תולעת קטנה לא הייתה בו.

"ויהי ביום השישי לקטו לחם משנה שני העומר לאחד ויבואו כל נשיאי העדה ויגידו למשה" (ט"ז - כ"ב)

"ויגידו למשה" - שאלוהו: מה היום מזימיים? ומכאן יש ללמוד שעדיין לא הגיד להם משה את פרשת שבת שנצטווה לומר להם "והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו" עד ששאלו את זאת. אמר להם "הוא אשר דיבר ה'" שנצטויתי לומר לכם, ולכך ענשו הכתוב שאמר לו "עד אנה מאנתם" ולא הוציאו מהכלל. [רש"י]

שואל הרבי מגור שליט"א, מדוע באמת משה רבנו לא אמר לישראל את מצוות השבת? אם משה רבנו אכן הצטווה לומר את מצוות השבת, למה הוא התעכב ולא אמר רק עכשיו בציווי המן. ומתריץ, כתוב במדרש [שמ"ר א' - כ"ה], ידוע כי כבר בארץ מצרים תיקן משה רבנו לכלל ישראל את מנוחת השבת. ראה משה רבינו שאין להם מנוחה, הלך ואמר לפרעה: מי שיש לו עבד, אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת, ואלו עבדיך, אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע, הם מתים! אמר לו פרעה, לך ותאמר להם. הלך ואמר להם, ותיקן להם את יום השבת למנוחה. משה רבנו רצה, שלא יחשבו בני ישראל כי אף מצוות שבת זו שהם מצווים כעת, הוא כעין מנוחת השבת אותה תיקן להם בשעת השעבוד, שזה רק מנוחה רגילה. ולכן בכוונה תחילה, משה רבנו לא רצה לומר לבני ישראל בעצמו את המצוות השבת כל עוד הם בעצמם יראו וייווכחו בקדושת השבת האלוקית. ורק אחרי שבני ישראל ראו את שינוי מערכות הטבע, שביום שישי יורד לחם משנה לכבוד שבת, ואילו בשבת עצמה אין יורד בה מן, אז יכול היה משה רבינו לומר להם את מצוות שבת האלוקית, כי אז הם כבר יבחינו ויכירו במעלתה ובגדולתה של השבת. ורק אז הם יבינו שזו לא אותה שבת מנוחה

במון מעורב בדבר אחר, היה טעמו כצפיחית בדבש, מפני שהמון הוא שישים פעמים יותר מתוק מדבש.

"והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחית" (ט"ז - ל"א)

שואל רבי יהושע לייב דיסקין, מדוע התורה חיכתה עד עכשיו בתיאורה איך נראה המון, ומדוע לא תיארה התורה את המון מיד בהתחלה? ומתריך, לכאורה, לשם מה היו צריכים לדעת מה היתה צורתו של המון, בשלמא טעמו מובן שהתורה כתבה כדי להודיענו את מעלתם של בני ישראל שזכו למאכל כה משובה, אבל צורתו למה נפק"מ? אלא צריך לומר, כיון שהתורה, לאחר שמתארת צורת המון, הפסוק אומר שיש מצוה לשמור "מלא העומר ממנו וכו' לדורותיכם למען יראו את הלחם", ואם לא היו יודעים צורתו, היו עלולים להכחישו ולומר שצורה אחרת היה לו למון, לכן נתנה התורה ידיעה מפורטת כדי שבבוא היום נדע להכירו כי הוא "הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר", וכפי שארע בימי ירמיהו הנביא שהשתמש במון להוכיחם שה' הוא הזן ומפרנס בעולם.

"והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחית בדבש" (ט"ז - ל"א)

אבא ז"ל היה אומר, איזה חסד היה במדבר, הרי לא היה בעיות של חוסר פרנסה או מזון או כל דבר אחר. אלא שבמון אפשר היה לעשות חסד, שאנשים שהבינו באוכל וידעו טעמו של אוכל, אמרו לאנשים טעמים של כל מיני מאכלים, שיוכלו לבקש לטעום במון.

ר' שמעון שוואב סיפר, ששמע מה"הפץ חיים" ששאל, כתוב בחז"ל שבמון אפשר היה לטעום כל טעם שבעולם. מה קרה אצל אדם שלא חשב בכלל, ולא כיון לשום טעם? אמר ה"הפץ חיים", כשלא חושבים אין כל טעם, שהמון הרי היה דבר רוחני, ודבר רוחני ללא מחשבה אין לו טעם. המשיך ה"הפץ חיים", מה יכול להיות דבר טעים יותר מאשר דף גמרא?! אבל ללא מחשבה, אין כל ערך בישיבה ליד דף גמרא. וכך גם יהיה בביאת המשיח, מי שציפה בכל מאודו לביאתו, יהיה לו טעם בביאת המשיח, אבל מי שלא ציפה, לא יהיה לו שום טעם שיבוא.

"כזרע גד לבן" (ט"ז - ל"א)

סופי תיבות עדין, כי מצאו במון טעם גן עדן, והוא מאכל מלאכי השרת. המהר"ם שי"ף, מבאר שאצל לידת כל השבטים כתוב "ותהר ותלד", מלבד הלידה של זילפה את גד שכתוב רק "ותלד", והטעם לזה מובא בחז"ל, משום שהיא הייתה קטנה לא ניכר עליה ההריון. ולפי"ז מובן מדוע המון נמשל לגד, משום שה"מון" לא ניכר, שהרי הוא נבלע במעיהם כמו ב"גד" שלא ניכר במעי אמו.

"קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העומר מן והנח אותו וכו' למשמרת

לדורותיכם" (ט"ז - ל"א)

מדוע התורה מצווה כבר עכשיו לשים את המון בצנצנת כדי להזכיר לדורות את נס המון? הרי ניתן היה לעשות זאת לפני הכניסה לארץ ישראל, שהרי דור המדבר אינו זקוק לתזכורת זו, כולם ראו את נס המון כמו עיניהם!?

הארצות וכו' כי לישראל עמך נתתו באהבה", הרי ששבת היא גם ציווי וגם נתינה. ולפי"ז הוא מסביר, כמרה אמנם נצטוו ישראל על השבת, אבל הם הצטוו רק על החלק של הציווי, אבל ה"נתינה" של שבת היתה באמת רק אחרי נתינת המון. וא"כ, מבואר הפיוט בהגדה של פסח "אלו האכילנו את המון ולא נתן לנו את השבת", היינו על הנתינה של שבת, שזה באמת היה לאחר המון. ואמנם, כל הפיוט "דיינו", אינו עוסק כלל בציוויים, אלא רק בכל "המתנות" שקיבלו מהקב"ה.

"שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו" (ט"ז - כ"ט)

אומר רבי ישראל מרוזין, כל אדם צריך להחזיק את עצמו במקום יותר נמוך ממה שמגיע לו לפי מדרגתו - "תחתיו". ולכל הפחות "אל יצא איש ממקומו", שלא יצא ממסגרתו ולא יטפס למעלה ממדרגתו וממעמדו.

"אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" (ט"ז - כ"ט)

הגמ' בעירובין [ג.א.] אומרת, אלו אלפיים אמה. כתב המהר"ל, שמעתי רמז במילת "אל יצא", אם תכפיל י' על צ', וצ' על י', שווה ביחד אלף שמונה מאות. צ' על א', וא' על צ' = ביחד מאה שמונים. א' על י', וי' על א', יש פה עוד עשרים, ביחד אלפיים, לרמז "אל יצא" אלפיים, אלא רק תוך אלפיים.

"וישבתו העם ביום השביעי" (ט"ז - ל')

התורה מספרת, אחרי שהאנשים חטאו ויצאו ללקוט ביום השביעי ולא מצאו, והקב"ה הוכיח אותם "עד אנה מאנתם לשמור מצוותי וחוקותי וכו' אל יצא איש ממקומו", נאמר "וישבתו העם ביום השביעי", א"כ זוהי היתה חזרה בתשובה מחטאם. שואל ה"משך חכמה", מדוע לא נזכר בתורה שעשו תשובה גם לאחר החטא הקודם כשהשאירו מהמון למחרת, ושם רק נאמר "ויקצוף עליהם משה" [כ]. ולא מוזכר שעשו תשובה. מתריך ה"משך חכמה", מצינו בגמרא ש"לאו" חמור יותר מ"עשה", לדוגמה אם יש לאדם ציווי לעשות והוא לא עושה, הרי העבירה שלו היא בגדר "שב ואל תעשה", וממילא תשובתו מועילה לו מיד אבל מי שעובר על "לאו" אז עבירתו היא ב"קום ועשה", הוא קם ועשה מעשה נגד רצונו יתברך, ולא רק ישב על מקומו ולא קם לעשות מצווה, ולכן עונו חמור יותר ותשובתו קשה יותר. אומר ה"משך חכמה" זהו גם החילוק שבין שתי העבירות שבפרשת המון. כאשר השאירו אנשים מן למחרת, אפילו שזה היה מעשה עבירה של "לאו", אז החטא היה ב"שב ואל תעשה", שתשובתו מתקבלת לאלתר, ולא צריך לעשות מעשה כנגד כדי לכפר עליו אבל כשיצאו מהם ללקוט ביום השביעי, עברו על הלאו בקום ועשה, שם כדי לכפר צריך בתשובת המושקל שכנגד, ולכן מצינת התורה שתשובה כזאת אכן נעשתה, והעם שבת ביום השביעי.

"ויקראו בית ישראל את שמו מן והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחית בדבש"

(ט"ז - ל"א)

שואל הגר"א מוילנא, הרי הגמ' אומרת שדבש הוא אחד משישים במון? וא"כ איך אפשר לומר "וטעמו כצפיחית בדבש"? ואפשר לומר, "וטעמו" - הנותן טעם שלו, שבכל מקום משערים בשישים. ואם היה אחד משישים

"וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את ה'" (י"ז - ב)
שואל החידושי הרי"ם, מה חטאם שביקשו מים. ומתריץ, בפסוקים הקודמים כתוב "ואין מים לשתות העם וירב העם", ואח"כ כתוב "ויצמא העם למים", והחטא היה שהתחילו לריב לפני שהיו צמאים.

"היש ה' בקרבנו אם אין" (י"ז - ז)
סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים אלי ותדעון היכן אני. [רש"י]
משמע מרש"י, שבזה שאמרו "היש ה' בקרבנו", נתנו כח לשטן לשלוט בישראל. כתב ה"חפץ חיים", כמה פעמים חשבתי לעצמי, מהיכן הכח לשונאי ישראל להעלות על המוקד ספרי תורה וספרי קודש? אלא הענין הוא, מכיוון שנמצאים בינינו כאלה המזלזלים בהם, לכן ניתן כח לשטן לעשות כמעשיהם. וכן כתוב ב"מדרש תדשא", מנין להם כח לאומות העולם לשרוף את התורה ובית המקדש, אלא בשביל שישראל עצמם זלזלו בהם.

"היש ה' בקרבנו אם אין" (י"ז - ז)
משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך, היה אותו הבן רואה חפץ ואומר, אבא טול חפץ זה ותן לי, והוא נותן לו, וכן שניה וכן שלישית, פגעו באדם אחד, אמר לו אותו הבן ראת את אבא. אמר לו אביו אינך יודע היכן אני, השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו. [רש"י]
שואל רבי שרגא גרוסברד, רש"י מביא משל לא מציאותי, הרי אין כזאת מציאות שאבא יקח בן על הכתפיים, והאבא יקנה לו כל הזמן דברים, והבן בסוף ישאל היכן האבא. זה יכול להיות רק בן לא כ"כ שפוי. אומר רבי שרגא גרוסברד, אדם ששואל "היש ה' בקרבנו אם אין" - זה אדם לא שפוי, ולכן המשל והנמשל מצויינים.

"היש ה' בקרבנו אם אין" (י"ז - ז)
ומיד אחר כך "ויבוא עמלק". עמלק בגימטריה ספק. זוהי התחבולה והמזימה הגרועה והמסוכנת של יצר הרע, אינו כופר בהחלטיות, אבל נהנה מכל ספק ומבליטו. ולכן מלחמה לה' בעמלק מדור דור.

"ויבוא עמלק וילחם עם ישראל" (י"ז - ה)
למה דווקא עמלק בא להילחם עם ישראל. מביא בספר "ברכת יצחק", [נדמה לו ששמע בשם חידושי הרי"ם], כתוב במדרש, שאליפו רדף אחרי יעקב וניסה להורגו, וטען לו יעקב, שהרי לאברהם נאמר בברית בין הבתרים [בראשית ט"ז - י"ג] "גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה", אם תהרוג אותי, הגזירה תיפול עליך, שאתה מזרעו של אברהם. נוח יהיה לך אם תשאירני בחיים, ואני אפרע את השטר של ברית בין הבתרים, ואליפו הסכים. עכשיו שבני ישראל יצאו ממצרים, א"כ נפרע

מתריץ רבי זלמן סורוצקין בספרו "אזנים לתורה", כאשר שם אהרן את צנצנת המן לפני הארון, ראו בני ישראל גם נוסף. עם ישראל ידע שהמן מתקלקל תוך יום, ולא ניתן להותיר ממנו ליום המחרת, אך המן שבצנצנת עמד בטריותו ימים רבים. לכן ציווה ה' לקחת צנצנת מן שבזו הוקם המיטבן.

"ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העומר מן והגה אותו לפני ה' למשמרת לדורותיכם" (ט"ז - ל"ג)
הקשה רבי מאיר מפרימשלאן זצ"ל, בכל התורה לא מצאנו מידת 'צנצנת', אלא רק 'איפה', 'היך', 'לוג', 'קב', ומדוע שינה כאן ואמר 'צנצנת'. ועוד, לא מצינו צנצנת גדולה. כל כך היכולה להכיל שיעור 'עומר'?
ותריץ, פסוקים אלו באו להורות את הדרך אשר ינהג בה האדם בענייני פרנסתו. הגם שענייני הפרנסה מתנהלים בדרך הטבע, על פי ענייני משא ומתן, ולא כמו שהיה בזמן שהותם במדבר - שהקב"ה המטיר מן מהשמים. אף על פי כן, אם יבחן האדם את מצבו אף היום - יראה שמואז ועד עתה נשאר המן 'למשמרת לדורות עולם'. כי יש אנשים שכל מסחרם משאם ומתנם הוא בצמצום ממש שנצרך להם, אך בפועל משפיע עליהם הקב"ה ממסחרם את כל הצטרכותם אפילו מהצמצום הלז. וזה הוא גם כן 'מן', רק הוא באתכסיה ולא בהתגליא.

לזאת דייק הכתוב ואמר 'קח צנצנת אחת' כי דרכה של צנצנת שהיא קטנה מהכיל 'עומר' שלם, והוא בצמצום, ואף על פי כן 'ותן שמה מלא העומר' ויחזיק מועט את המרובה, ועל זה אמר 'והגה אותו לפני ה' למשמרת לדורותיכם', שלמשמרת לדורות יהיה כך - שיחזיק המועט את המרובה, וממסחר קטן ומצומצם - יהיה 'מלא העומר מן' שיחזיק את המרובה, ויהיה לכל אחד ואחד כל הצטרכותו בהרחבה, וזה הוא ירידת המן לדורות אף עתה.

"את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען" (ט"ז - ל"ה)
כשמת משה בז' באדר פסק המן מלידד ונסתפקו מהמן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בשישה עשר בניסן שנאמר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח. [רש"י]
שואל הרב מבריסק, איך הם יכלו לאכול מהמן שבכליהם, הרי הצטוו שלא להשאיר מהמן למחרת יום ירידתו. ומתריץ, מוכח מפה שהיתה הוראה מפורשת מפי הגבורה, כי מיום שמת משה רבינו, יום ז' באדר, בטל האיסור, והראיה מהרמב"ם שכתב בספר המצוות, כי הלאו של "אל יותירו ממנו עד בוקר" אינו נוהג לדורות. ואם הרמב"ם כותב שמצווה זו אינה נוהגת לדורות, א"כ עצם האיסור התבטל, והיה זה ביום האחרון שבו ירד המן, ולכן לא נאסרו להשאיר בכליהם. ולכן כשהמן לא ירד, התבטלו כל הדינים הקשורים אליו.

ובספר "פרדס יוסף" ביאר, הטעם שהיה אסור להותיר היא כדי לחזק אצלם את מידת הביטחון שירד כל יום מן, אבל משפסק המן שוב בטל הטעם ולכן בטל האיסור.

השטר של "ועבדום וענו אותם", וא"כ הלכה היא כידוע ש"עשיו שונא ליעקב", והזדרז מיד עמלק לבצע הלכה זו למועשה.

"ויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים" (י"ז - ה)

כתוב בתרגום יונתן בן עוזיאל: שעמלק עבר באותו הלילה אלף ושש מאות מיל ובא להילחם עם ישראל... מדייק מכאן רבי אהרן לייב שטיינמן זצ"ל ב"ספרו "איילת השחר": שהיה להם נס של קפיצת הדרך כדי להילחם עם ישראל. שואל רבי אהרן לייב, באיזו זכות עמלק זכה שתהיה לו קפיצת הדרך? ומבאר: קפיצת הדרך לא היתה בזכותו של עמלק אלא בחובת עם ישראל, וכפי שמבאר רש"י כאן: סמך פרשה זו (מסה ומריבה) למקרא זה (ויבא עמלק) לומר תמיד אני (הקב"ה) ביניכם ומזומן לכל צרכים ואתם אומרים "היש ה' בקרבנו אם אין?" חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים אלי ותדעו היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך והיה אותו הבן רואה חפץ ואומר 'אבא, טול חפץ זה ותן לי', והוא נותן לו וכן שניה וכן שלישית. פגעו באדם אחד, אמר לו אותו הבן 'ראית את אבא?' אמר לו אביו 'אינך יודע היכן אני?' השליכו מעליו בא הכלב ונשכו.

לומדים מכאן שכאשר עם ישראל נחלשים חלילה באמונה, הגויים מקבלים כוחות על טבעיים כנגדנו, ומכח זה עמלק זכה לקפיצת הדרך, אבל כשאנו חזקים באמונה אזי "תיפול עליהם אימתה ופחד" "המה כשלו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד".

"ויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים" (י"ז - ה)

כותב רבי אלחנן וסרמן: ידוע שבמלחמה צריך כל צד לידע איפה נמצא מקור כוחו של הצד השני, שאולי יוכל להחלישו שם. וגם אנו צריכים לדעת במה כוחו של עמלק גדול, ובאיזה אופן ניתן להחלישו. דבר זה גילתה לנו התורה, כתוב "וילחם עם ישראל ברפידים", ודרשו חז"ל, שנרמז לנו בזה, מפני מה היה כח בעמלק להילחם עם ישראל - שרפו ידיהם מדברי תורה. למדנו מכאן - שעיקר כוחו של עמלק, הוא בגלל הרפיון שלנו בעולם הזה, וככל שמתגבר אצלנו הרפיון בדברי תורה, מתגבר כוחו של עמלק. ולהיפך, אם נתחזק בלימוד התורה, ייחלש כוחו של עמלק. וא"כ, עלינו להתאמץ בלימוד התורה, שע"י זה ייחלש כוחו של עמלק, ויש לו איזה חלק במצוות מחיית עמלק.

"ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק" (י"ז - ט)

למה ליהושע דווקא? כתוב במדרש [שמו"ר כ"ו], אמר לו, זקנך (יוסף) אמר "את האלוקים אני ירא", ואצל עמלק כתוב "ולא ירא אלוקים", יבוא בן בנו שאמר "את האלוקים אני ירא", ויפרע ממני שנאמר עליו "ולא ירא אלוקים". מבאר את דברי המדרש רבי צבי הירש, מגיד מישרים בוילנא, כששני צדדים נלחמים האחד נגד השני, על כל צד להכיר את תכסיסי המלחמה של השני, ולהכיר את כלי הנשק שלהם כדי לנצח. כלי הנשק של עמלק הוא "ולא ירא אלוקים", כל המידות הרעות שבעולם, וכל האכזריות והרוע שיש בעולם. אין דבר כל כך מסוכן כמו אדם בלי אמונה ובלי מצפון - כי אדם שאין לו מעצורים, אין מעצור לתאוותיו, ועושה כל מה שליבו

חפץ. ואמרו חכמי המוסר, אלף מושכלות - דברים הגיוניים שהושגו ע"י השכל, נדחים מפני תאוה אחת, ורק יראת אלוקים תוכל לבלום את יצר האדם. וא"כ, שמא יאמרו ישראל, גם אנו נילחם כנגד עמלק בכלי נשק שלו, נילחם נגדו בכל המזימות והשקרים בעולם, בכל התועבות והאכזריות הפראיות. על זה נאמר לנו, שנשקנו שלנו "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" [דברים כ"ח - י]. וזה הפירוש "את האלוקים אני ירא", וכאן כתוב "ולא ירא אלוקים". יבוא בן בנו של מי שאמר "את האלוקים אני ירא", ויפרע ממני שנאמר עליו "ולא ירא אלוקים". וזוהי היתה כוונת משה רבנו, שיילחמו בנשק שלהם ולא בשל עמלק, ורק אז יצליחו.

"וצא הלחם בעמלק" (י"ז - ט)

שואל ה"פרדס יוסף", מדוע בקריעת ים סוף כתוב "ואתם תחרישון", וכאן זרזו הקב"ה את משה לצאת למלחמה? ומתריץ, כדי ללמד אותנו, שבמלחמת הקיום והחיים, צריך האדם לשים את בטחונו בהקב"ה, אבל במלחמה על היהדות, על עיקרי האמונה ויסודותיה, אי אפשר לשבת במנוחה ולהגיד שהקב"ה יעזור, אלא חייבים לנהל את מלחמת המצווה בכל המרץ ובכל הכוחות האפשריים. מלחמת עמלק, שהיא סמל למאבק בכפירה בה' יתברך, שם אי אפשר להחריש, אלא "צא הלחם".

וכן מצאנו הבדל זה בין גזירות היוונים לגזירות המן. גזירות היוונים היו על דברים רוחניים, שמירת תורה ומצוות, ולכן עם ישראל יצא להילחם כנגד כל הסיכויים, מועטים נגד רבים, אבל המן גזר שמד על הגוף, שזהו מלחמה על עצם הזכות לחיות, בזה עם ישראל צם והתפלל להקב"ה שיציל אותם מיד המן.

"בחר לנו אנשים" (י"ז - ט)

'בחר לנו אנשים - גיבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן'. [רש"י]
רבי צבי פסח פרנק זצ"ל רבה של ירושלים בספרו "הר צבי" הקשה, כיצד יתכן לדעת מי הוא ירא חטא שתוכו כברו, הרי האדם יראה רק לעיניו? אלא דיש להקדים קושיה אחרת, בשלמא יראי חטא מובן שצריכים במלחמה, אבל למה צריך גיבורים, וכי היד ה' תקצר, הרי כל מלחמותיהם היו בדרך נס?

ותירץ בשם הרב ר' ישראל שינקר, שקושיה אחת מתורצת בחברתה, אם לא שהיו גיבורים לא היינו יכולים לדעת אם הם יראי חטא, שהרי אמרו במדרש [ילקוט שמעוני] וכן אמרו חז"ל בגמ' [זימא ע"ה]. ג' כיתות היו, צדיקים היה המן יורד על פתח בית, וגם לחולים ולחלשים היה כן, ולרשעים על פני השדה, ולכן, אם לא היו גיבורים לא היה לנו עדות שהם צדיקים, כי שמא בגלל שהם היו חולים לכן ירד המן בפתח ביתם, ולכן אמר 'אנשים' היינו 'גיבורים' ויראי חטא, וכיוון שהיו גיבורים עכ"פ הם לא חולים, ואם היה המן יורד על פתח אוהלם, סימן הוא שהם יראי חטא, וראויים למלחמת עמלק.

"וצא הלחם בעמלק" (י"ז - ט)

מצאנו חילוק בין מלחמת עמלק לשאר המלחמות שנלחמו ישראל באויביהם. בשאר המלחמות מצאנו כמה פעמים שאויבי ישראל נפלו

לפניהם באופן ניסי, שלא על פי דרך הטבע. כך מוצאים אנו במצרים - "ה' ילחם לכם ואתם תחרישון" (י"ד - י"ד), כך מוצאים אנו אצל סיסרא - "מן שמים נלחמו הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא" [שופטים ה' - כ], וכך מציאו אצל סנחריב - "ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור" [מלכים ב', י"ט - ל"ה].

אך מלחמת עמלק התנהלה רק על פי דרכי מלחמה של כלל ישראל עם עמלק. שהרי מצינו שכשאמר משה ליהושע "צא הלחם בעמלק" [י"ז - ט], הוא נתבע על כך שלא יצא בעצמו, וכמו שכתב רש"י עה"פ [י"ז - י"ב] "וידי משה כבדים": "בשביל שנתעצל במצוה ומינה אחר תחתיו, נתיקרו ידיו". והנה, למשה היו סיבות נכבדות לשלוח את יהושע להילחם, שהרי אמרו חז"ל, "אין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף" [ב"ב קכ"ג], וגם היה צריך את תפלתו של משה, וכמו שנאמר במדרש [ילקוט"ש בשלח רמז רס"ד] "מחר אנכי ניצב וכו', רבי אלעזר המודעי אומר, מחר נגזור תענית ונהא מעותדין בזכות אבות", והיה צריך משה להיות שליח ציבור על תפלתם של ישראל. אך למרות כל זאת הייתה טענה כנגד משה, מדוע נתעצל בכך שלא הלך בעצמו למלחמה, אלא שלח את יהושע.

בביאור הדבר אמר מרן הגאון רבי מאיר צבי ברגמן שליט"א: ראיתי פעם וארט נפלא בספר "עמודי אור", ביאת עמלק היא עונש על רפיון מדברי תורה, ועי"ש שכתב שגם עמלק בא למלחמה כדי לבטל לימוד תורה. מעתה, כמו שבלימוד תורה יש ענין של יגעת ומצאת, שלא תיתכן מציאה בלי יגיעה, ואין האדם יכול לזכות לסייעתא דשמיא מבלי שיתייגע קודם, כך גם לגבי מלחמת עמלק, לא יתכן "מחה אמחה את זכר עמלק" מבלי שיהיה האדם בבחינת "יגעת".

"והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל" (י"ז - י"א)

לא נאמר כאשר "הרים" בלשון עבר, אלא לשון עתיד, "כאשר ירים משה ידו", אומר ה"חפץ חיים", לומר לך, שכך הוא בכל דור ודור "כאשר ירים משה ידו", שיתגבר כח התורה, אז "וגבר ישראל", ואם לאו, ח"ו "וגבר עמלק".

"והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק" (י"ז - י"א)

וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא בזמן שישאל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את ליבם לאביהם שבשמים היו מתגברים, ואם לאו היו נופלין [משנה ר"ה].

קשה להבין, אם הרמת ידיו של משה היתה מביאה את ישראל לידי ניצחון, למה באמת הניח את ידיו?

מבאר ה"שפת אמת", בזמן שהיו ישראל מפנים ליבם לאביהם שבשמים היו ידיו של משה מתגברות ("היו מתגברין" הכוונה היא ל"ידיו של משה") ועומדות זקופות. אבל כשהסירו ישראל את ליבם מאביהם שבשמים, היו ידיו של משה נחלשות ונופלות. כוונתו הטובה ותשובתו של העם נותנת כוח למנהיג, שיוכל לפעול למענם ניצחון וישועה.

"וכאשר יניח ידו וגבר ישראל" (י"ז - י"א)

הרמב"ן מביא מדרש [ספר הבהיר אות קלח] ששואל, "וכי ידיו של משה עושה שיגבר עמלק עליו", א"כ איך הניח ידו? אלא, "אסור לאדם לשהות ג' שעות כפיו פרושות השמים".

אומר האדמו"ר מסאטמר, עם ישראל נמצא בצרה נוראה, עמלק בא להילחם, ובכל זאת, אם ההלכה פוסקת ש"אסור לשהות כפיו שלוש שעות", מניח משה את ידיו על אף כי "גבר עמלק". אין מציאות להילחם עם עמלק ולנצחו אם ח"ו עוברים על ההלכה, שהרי אם עוברים על ההלכה, הרי זה עצמו נצחונו של עמלק ח"ו.

"וכאשר יניח ידו וגבר ישראל" (י"ז - י"א)

התורה היא נצחית ונכתבה לשעתה ולעתיד לבוא, והיא מסמלת את כל התקוות ואת כל הזמנים. וגם כאן באה התורה לרמוז, כמו שכתוב בספר "חובות הלבבות", שאין מלחמת היצר כשאר מלחמות שאפשר לנצח ולהכריע בהן את האויב בפעם אחת לתמיד. כי אם תנצח את היצר, אפילו מאה פעמים, ותניח אותו אחר כך רק לרגע, מיד יתגבר עליך. ולכן צריך כל ימי האדם לעמוד במלחמה איתן ללא הפסקה, וזהו "כאשר יניח ידו וגבר עמלק".

"וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה ואהרן וחור תמכו"

בידיו מזה אחד ומזה אחד" (י"ז - י"ב)

צריך ביאור אם ידיו של משה היו כבדים, היו צריכים רק לתמוך בידיו, ומי ביקש זאת מידם שישומו אבן תחתיו לישיב עליה, הלא אין המדובר כאן משייבה כלל.

כתב בספר "מעם לוועז", אפשר לומר, כשניסו אהרן וחור לתמוך בידיו משני הצדדים, לא הצליחו משום שמשה רבינו הרי היה גבוה י' אמות, כמובא בגמרא אצל עוג מלך הבשן, ועל כן לא היו יכולים להגיע לידיו מזה ומזה, ועל כן הוכרחו מקודם להביא כיסא שישב משה עליו, וכשישב משה עצמו עליו, מעצמו היה נמוך יותר, והיה באפשרותם לתמוך בידיו מזה ומזה.

"כתב זאת זכרון בספר ושים באוזני יהושע" (י"ז - י"ד)

שואל הגר"א מוילנא, אם כבר נכתב בספר, מה צריך עוד לשים באוזני יהושע. מתרץ הגאון, הגמרא במסכת ב"ב [דף כ"א:] מספרת, כששלח דוד את יואב כדי להכרית את עמלק, הלך יואב והשמיד רק את הזכרים, וכשישאל אותו דוד למעשהו, ענה שכתוב "תמחה את עמלק", משמע שצריך להרוג רק את הזכרים. וכשדוד המלך אמר לו שכתוב "זכר" (בצירי), ענה לו יואב כי הוא למד לקרוא בקמץ. וא"כ, אדם יכול לקרוא עם ניקוד שגוי, אבל ברגע שקיבל הוראה "ושים באוזני יהושע", הוא שמע את צורת הקריאה הנכונה זכר בצירי, ולא זכר בקמץ.

"מחזה אמחה את זכר עמלק" (י"ז - י"ד)

המקדש ושרפו את כל ירושלים. וזה נובע משנאה תהומית, וזה מה שכתוב "זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים", שבכיבוש הם אמרו "ערו ערו עד היסוד בה", שלא יישאר שום זכר מהעיר ירושלים. וזו הסיבה שהקב"ה כועס במיוחד על עמלק יותר מכל המחריבים, שהוא יצא ללחום בישראל לא בשביל לכבוש מדינה, שהרי עדיין לא היתה להם מדינה, וכל כוונתו ללעוג לניסים שנעשו לישראל, ולכן "לא תשכח".

"ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' ניסי" (י"ז - ט"ו)

לכאורה יש לתמוה, מה ראה משה רבינו לבנות דווקא עתה מזבח, מה שלא עשה כן לאחר כל הניסים והנפלאות שהיו במצריים ועל הים. מבאר רבי אלימלך בידרמן (בעלון באר הפרשה), בכל הניסים הקודמים היה ניכר בעליל שיד ה' עשתה הכל, כי מי פתי לחשוב שיש ביד אנוש כח לעשות את עשרת המכות, לקרוע את הים או להוריד מן, ממילא לא היה צורך להודיע כי מאת ה' היתה זאת. אך במלחמת עמלק שבה היה מעורב יד אדם... שמושה אמר ליהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק, וכן עשו כדכתיב [שם - י"ג] זיחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב, וממילא כבר מוצא היצר הרע מקום להתגדר בו... שהניצחון הגיע על ידי אנשי הצבא ובגבורתם הגדולה, ע"כ בנה משה מזבח ויקרא שמו ה' ניסי, להודיע ולהתוודע כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו, אלא כל ההצלחה היתה רק על ידי ה' ניסי... וללמד על הכלל כולו יצא, שאל יחשיב אדם כל הצלחה שיש לו לחכמתו ולזכותו, אלא יזכור תמיד כי ה' ניסי...

למה הלשון "מחזה אמחה"? מובא בספר "מאוצר החסידות" כי בדרך כלל אחרי המחיקה נשאר איזה רושם, איזה היכר, ואצל עמלק ציווה ה' שגם רושם קל לא יישאר ממנו, שגם זה ימחק.

בספר "אמרי נעם" מרבי אליהו הכהן רייזקין זצ"ל, הביא בשם הגר"א מוילנא זצ"ל שדייק מה טעם שכפל הפסוק הלשון 'מחזה אמחה', וביאר, בתיבת 'אמחה' יש רמז שכל הגאולות יהיו על ידי אותם הנרמזים בתיבה זו. וזה כוונתו 'מחזה' - היינו כל המחיות, יהיה על ידי 'אמחה' - גאולת מצרים הייתה על ידי - אהרן, משה, חור, ה' יתברך. גאולת בבל הייתה על ידי - אסתר, מרדכי, חרבונה, ה' יתברך. וכן הגאולה העתידה תהיה על ידי - אליהו, משיח, ח' נסיכים, ה' יתברך.

"מלחמה ליהוה בעמלק מדר דר" (י"ז - י"ד)

שואל בספר "ברכת יצחק", הרי אנו אומרים בהגדה של פסח "שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם", וא"כ למה יצא הקצף דווקא על עמלק, ועל אף אחד מאלה שעומדים לכלותינו הקב"ה לא אמר מלחמה לה' ב...? ומתוך, שכששתי מדינות נלחמות זו בזו, ומדינה אחת מנצחת, היא תיקח שבויים ותכבוש את הארץ, אבל לא תהרוס מבנים, ובפרט לא מבנים של הממשל או בתים מפורסמים, כי היא מעוניינת להשתמש בהם, ועצם מה שמשתמשת במבנים אלו, ראייה שהיא ניצחה. ובני אדום לא עשו כך, אפילו אחרי שכבשו את ירושלים, הרסו את בית

הזכויות שמורות למלקט הרב יוסף זריצקי שליט"א

דרוש חכם לב היודע את ערך זיכוי הרבים בלימוד התורה

ומוכן לתרום את הוצאת הספר "מדשן ביתך" המלא וגדוש יותר מרבבת פנינים ורעיונות נפלאים ומתוקים המיועדים לדרשנים, מגידי שיעורים, מרצים

ושאר מזכיי הרבים וכמוכן לכל אוהבי תורה ומבקשיה

ניתן לפנות בטלפון 054/8484044

או בדואר אלקטרוני mideshenb@gmail.com

לקבלת הגליון בדואר אלקטרוני יש

לשלוח בקשה לכתובת

mideshenb@gmail.com